

A large, multi-story brick castle with a grey roof and a red flag on top. It is surrounded by a green lawn and a body of water.

Amerongen & Middachten

A large, multi-story brick castle with a grey roof and a central arched entrance. It is surrounded by a green lawn and a body of water.

Twee kastelen één geschiedenis

^{&M}
Renger de Bruin Luc Nagtegaal

$\mathbb{A}_M$

Amerongen & Middachten

Twee kastelen één geschiedenis

Renger de Bruin - Luc Nagtegaal

TEN GELEIDE

In mei 2020 werd door het ministerie van OCW de tienjarige *Regeling ondersteuning iconische rijksmonumenten* bekend gemaakt met daarin opgenomen de toekenning van een rijksbijdrage voor zowel Kasteel Amerongen als voor Kasteel Middachten. De bijdrage is bedoeld voor kosten van instandhouding, verbetering van de toegankelijkheid en verduurzaming van deze iconische monumenten.

Het spreekt vanzelf dat dit bericht in beide huizen met grote vreugde is ontvangen. De reguliere bijdragen voor onderhoud van deze monumenten schieten aantoonbaar tekort om de instandhouding te verzekeren. Het wordt met deze extra impuls mogelijk grote investeringen te doen die dringend noodzakelijk zijn. Kasteel Middachten heeft als eerste besteding gekozen voor restauratie van de monumentale koepel. Kasteel Amerongen besloot tot restauratie van het monumentale kasteelplein. Beide projecten hadden zonder deze bijdrage niet kunnen worden gerealiseerd.

Tweede reden voor onze vreugde is de bevestiging dat beide huizen gerekend worden tot de iconische rijksmonumenten van Nederland. Het is een erkenning van een lange historie en de grote betekenis van de Van Reedes: vader Godard Adriaan en moeder Margaretha Turnor op Amerongen, zoon Godard van Reede en schoondochter Ursula Philippotta van Raesfelt op Middachten, en later ook van de familie Aldenburg Bentinck op beide huizen.

De iconische betekenis betreft dus niet alleen de monumentale gebouwen met hun interieurensembles en de groene lijsten - de historische tuinen -, maar ook de verhalen van de bewoners, aan de hand waarvan belangrijke episoden uit onze nationale en internationale geschiedenis kunnen worden toegelicht. Bewoners van beide huizen stonden in het centrum van de landelijke politiek, maar ze bewogen zich ook sterk internationaal. Bezoek Middachten en Amerongen en je weet weer hoe ons land zich ontwikkelde en hoe het zich verhiel tot andere Europese staten!

Wij meenden er goed aan te doen bij deze gelegenheid deze gemeenschappelijke geschiedenis en de samenhangende ontwikkeling van onze huizen te ontsluiten voor een groter publiek. De historici Renger de Bruin en Luc Nagtegaal waren daartoe bereid en zijn daarin, zoals u kunt nagaan, voortreffelijk geslaagd.

Onze erkentelijkheid jegens de minister van OCW, maar breder ook jegens de provinciale overheden van Gelderland en Utrecht en de gemeenten Rheden en Utrechtse Heuvelrug, die onze monumenten in brede zin ondersteunen, is groot. Wij dragen deze publicatie aan hen op.

Amerongen/ De Steeg, maart 2022

Kasteel Amerongen,
Herman Sietsma,
directeur-bestuurder

Kasteel Middachten,
Franz Graf zu Ortenburg,
eigenaar-bewoner

INLEIDING

Dit verhaal behandelt de geschiedenis van de kastelen Middachten en Amerongen en van hun bewoners. Deze kastelen zijn met elkaar verbonden omdat zij beiden eeuwenlang bezit waren van de familie Van Reede, die in de negentiende eeuw geleidelijk werd opgevolgd door het verwante geslacht Aldenburg Bentinck. Vaak waren de kastelen in één en dezelfde hand verenigd; anders waren de bezitters naaste familie van elkaar.

Het verhaal beslaat de periode tussen de zestiende eeuw en nu. De adel heeft niet alleen in de Middeleeuwen een belangrijke rol gespeeld in de Nederlandse samenleving, maar ook in de vier, vijf eeuwen daarna. Die rol was veel groter dan vroeger werd aangenomen: uit recent wetenschappelijk onderzoek blijkt dat de adel tot ver in de twintigste eeuw prominent bleef.¹ Met het verbeterde historische inzicht is de laatste jaren de waardering voor de adel als cultuurdrager gegroeid.

De Nederlandse overheid erkent het culturele belang van kastelen en hun geschiedenis. Dat uit zich in wet- en regelgeving en in beleid. In 2019 heeft de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap besloten om de kastelen Amerongen en Middachten in aanmerking te laten komen voor de Subsidieregeling Tienjarige Ondersteuning Iconische Rijksmonumenten. De regeling is een effectuering van de wens uit het regeerakkoord om aandacht te besteden aan de toonbeelden van onze (inter)nationale geschiedenis. Voor twaalf rijksmonumenten is in totaal € 35 miljoen beschikbaar gesteld.²

Middachten en Amerongen zijn geselecteerd vanwege het historische belang van hun bewoners en vanwege de culturele waarde van de ‘materiële presentie’.³ Bij dat laatste dient men te denken aan gebouwen, meubelen, schilderijen, tuinen en omliggend landschap. Ook de archieven maken deel uit van de materiële presentie.

Deze publicatie is tot stand gekomen op verzoek van het Landgoed Middachten en de Stichting Kasteel Amerongen, naar aanleiding van de selectie van beide kastelen voor genoemde regeling en beoogt het historische belang van de bewoners en de culturele waarde van de ‘materiële presentie’ van de kastelen in een breder perspectief te zetten. Ook de unieke archieven maken deel uit van de materiële presentie. Hierbij zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- Verduidelijk waarom de kastelen Amerongen en Middachten iconische monumenten zijn.
- Beschrijf dat beide kastelen een lange gemeenschappelijke geschiedenis hebben.
- Vorm een aanzet voor betere publieksvoorlichting, waardoor de kastelen meer interesse wekken van bezoekers met cultureelhistorische belangstelling.
- Schep een basis voor verder wetenschappelijk onderzoek naar de geschiedenis van de kastelen.

Als gevolg van de uitgangspunten ligt in deze publicatie de nadruk op feiten die de kastelen en hun bewoners bijzonder maken; er is dus niet gestreefd naar een volledig overzicht van de geschiedenis. Uit praktische overwegingen is het verhaal uitsluitend gebaseerd op gepubliceerde bronnen.

Kasteel Middachten bevindt zich bij de Gelderse dorpen Ellecom en De Steeg aan de oostelijke rand van de Veluwe, terwijl kasteel Amerongen bij het gelijknamige dorp in de zuidoosthoek van de provincie Utrecht ligt. Zowel Middachten als Amerongen zijn in de Middeleeuwen ontstaan als militaire vestingen. Middachten is gebouwd in de jaren 1350-1360,⁴ terwijl Amerongen stamt uit 1286.⁵

Het zou een misvatting zijn om te denken dat de kastelen gesitueerd waren in vergeten uithoeken. Door hun strategische ligging beheersten zij twee van de belangrijkste waterwegen van het huidige Nederland, namelijk de IJssel en de Nederrijn. Bovendien lagen de kastelen op kruispunten van belangrijke doorgaande landwegen, de zogeheten ‘heerwegen’.⁶ Amerongen lag aan de heerweg richting Keulen, terwijl via Middachten naar Hannover of Kleef kon worden gereisd. Over deze wegen trok een constante stroom van karren. Zowel het dorp Amerongen als Ellecom & De Steeg waren pleisterplaatsen, waar de reizigers in herbergen konden verblijven. De passanten kwamen uit heel Europa.

In dit verhaal komen de volgende elementen aan bod. Het begint met het schetsen van het belang van de Van Reedes voor politiek en bestuur van Nederland. Zij waren machtig in de dorpen bij de kastelen, alsmede in de provincie en in Den Haag. Als militairen en diplomaten waren de Van Reedes ook in het buitenland belangrijk. In de negentiende eeuw verwierven hun opvolgers – de graven Aldenburg Bentinck – een prominente positie in Duitsland. Dat vormde de aanzet tot een langdurig verblijf van de Duitse keizer Wilhelm II op kasteel Amerongen tussen 1918 en 1920. Aan het eind van ieder hoofdstuk zijn de voornaamste redenen opgesomd die de bewoners en de kastelen bijzonder maken.

Na het gedeelte over de geschiedenis van de bewoners richt het verhaal zich op de historische ontwikkeling van de materiële presentie. Waar in het gedeelte over politiek en bestuur de kasteelheren de hoofdrol vervullen, treden hier de kasteelvrouwen op de voorgrond. Uit de bespreking van de materiële presentie blijkt dat de huizen Amerongen en Middachten in hun onderlinge samenhang uniek cultureel erfgoed zijn in Nederland. Bovendien wordt duidelijk hoe belangrijk de bewoners zijn geweest voor het scheppen en behouden van waardevolle natuurgebieden rondom de kastelen. Tot slot wordt het voornemen van de kastelen belicht om hun toegankelijkheid te vergroten met behulp van digitale media en door het bevorderen van kennisoverdracht. Achterin de publicatie staat een lijst met de namen en jaartallen van alle bezitters van beide kastelen sinds 1557.

DE BEWONERS VAN MIDDACHTEN EN AMERONGEN

Bestuurlijke en religieuze macht in de kasteeldorpen

In 1557 kocht de uit Overijssel afkomstige Goert van Reede (1516-1585) het kasteel van Amerongen. Vier jaar later pachtte hij van koning Filips II ook de heerlijke rechten over het dorp. Met die laatste transactie kregen de Van Reedes het recht om in Amerongen alle taken van de overheid uit te voeren: het heffen van belastingen, het bestuur over de inwoners, alsmede de bevoegdheid om hen te berechten. Zelfs de doodstraf mochten zij uitspreken en voltrekken. Bovendien kreeg de familie gezag over de dorpskerk, waar de kasteelheren de voorgangers, kosters en schoolmeesters mochten benoemen. De plaatselijke macht van de kasteelheren was duidelijk zichtbaar in de religieuze veranderingen die het dorp onderging. Nadat Goert in 1580 tot het calvinisme was overgegaan, volgden de pastoor en de meeste inwoners van Amerongen. Na verloop van tijd was bijna de hele bevolking van het dorp gereformeerd.⁷

Bij Middachten week de bestuurlijke situatie enigszins af van die in Amerongen. In het schoutambt Rheden – waartoe Middachten behoorde – waren bijna alle overheidstaken in handen gelegd van ‘ambtsjonkers.’ Dit waren plaatselijke edellieden die door de Staten van de Veluwe voor het leven werden aangesteld. De meeste kasteelheren van Middachten waren tevens ambtsjonker. De gezamenlijke ambtsjonkers hadden in hun schoutambt bijna net zoveel macht als de heren van Amerongen in hun heerlijkheid, alleen mochten zij geen zware misdaden bestraffen. Elders op de Veluwe oefenden de ambtsjonkers ook de kerkelijke rechten uit, maar in de dorpen Ellecom en De Steeg behoorden deze rechten uitsluitend toe aan de bezitters van Middachten. Vermoedelijk berustte deze uitzonderingspositie op historische rechten. De kasteelvrouw Anna van Middachten (1545-1625) besloot in 1590 over te gaan tot de Reformatie, en ook hier volgden de meeste dorpeelingen.⁸

De heerschappij van de kasteelbezitters op lokaal niveau duurde voort tot de komst van de Franse troepen in 1795. De toenmalige bezitter van Middachten en Amerongen vluchtte in navolging van de stadhouder naar Engeland en de patriotten namen de

macht over. Zij schaften ogenblikkelijk alle adellijke privileges af, inclusief de lokale heerlijke rechten en de functie van ambtsjonker. Nadat de Fransen in 1813 waren verdwenen, besloot koning Willem I de heerlijkheden te herstellen, maar dan in een gematigde vorm. De Van Reedes bezaten weer als vanouds alle overheidsgezag in Amerongen, met uitzondering van het recht om ernstige vergrijpen te bestraffen. Zij droegen de burgemeesters voor, waarna de koning deze voordracht formeel bekrachtigde. In het geval van Middachten was de verandering ingrijpender, want daar keerde de functie van ambtsjonker niet meer terug. Het plaatselijk bestuur kwam in handen van burgemeesters die ondergeschikt waren aan de gouverneur van de koning in Gelderland.

Met de staatshervormingen van Thorbecke verloor de adel rond 1850 vrijwel alle privileges. De kasteelheren van Amerongen en Middachten behielden nog wel hun kerkelijke rechten. In Ellecom werden pas in 1948 de bezittingen van de kerk en van het landgoed Middachten definitief ontvlecht.⁹ In Amerongen bleef een lid van de familie Aldenburg Bentinck zelfs president-kerkvoogd tot 1962.¹⁰

Hoewel de juridische positie van de kasteelheren sterk was verzwakt, bleef hun informele macht in de dorpen tot aan de Tweede Wereldoorlog groot. Bedacht moet worden dat de familie Aldenburg Bentinck de meerderheid van de grond bezat in het gebied rond beide kastelen, en dat veel dorpelingen economisch van hen afhankelijk waren. Bovendien was het prestige van de kasteelheren aanzienlijk. Naar verluidt werd van de mannelijke inwoners van Amerongen nog altijd verlangd dat zij de hoed of pet afnamen als de kasteelheer in zijn koets voorbij reed; deden zij dat niet, dan werden zij door de rentmeester ontboden.¹¹ Het sterke standsverschil uitte zich in paternalisme, maar aan de andere kant voelden de kasteelheren- en vrouwen zich verplicht om voor hun 'onderdanen' te zorgen. Een voorbeeld is de corporatie voor sociale woningbouw in De Steeg, die in 1919 op initiatief van de heer van Middachten werd opgericht, en die door hem van een aanzienlijk startkapitaal werd voorzien.¹²

Bestuurlijke macht in de Staten van Utrecht en in de Staten-Generaal

De familie Van Reede was twee eeuwen lang vertegenwoordigd in de provinciale Staten van Utrecht. De eerste was de net genoemde Goert van Reede. Als lid van de stand der ridderschap steunde hij de Opstand van Willem van Oranje tegen koning Filips II van

Spanje en speelde hij in 1580 een belangrijke rol in het verbieden van de katholieke kerk in Utrecht. Niet lang daarvoor was hij als hoofdschout van Utrecht en lid van het Hof van Utrecht verantwoordelijk geweest voor kettervervolgingen.¹³ In beide gevallen waaide hij soepel mee met de politieke wind. De invoering van de Reformatie bracht met zich mee dat het uitgebreide kerkelijke bezit (ongeveer een derde van alle grond in de provincie) nu onder beheer kwam van de door de adel gedomineerde Staten van Utrecht. Vooral kinderen van edellieden profiteerden hiervan.¹⁴ Ook voor de Van Reedes vormden de kerkelijke bezittingen voortaan een belangrijke bron van inkomsten.

Goert van Reede werd door de Staten van Utrecht afgevaardigd naar de Staten-Generaal in Den Haag. Daar had hij een groot aandeel in een van de belangrijkste gebeurtenissen in de Nederlandse geschiedenis: de afzwering van Filips II als heer der Nederlanden. Goert was een van de initiatiefnemers voor dit Plakkaat van Verlatinghe (1581). Zijn handtekening staat eronder, als vertegenwoordiger van de provincie Utrecht.¹⁵ Het Plakkaat van Verlatinghe is in 2018 gekozen tot het belangrijkste symbool van Nederland, nog voor De Nachtwacht. Het wordt "de grondslag van de democratische rechtsstaat", "de onafhankelijkheidsverklaring van de noordelijke Nederlanden" en een "belangrijk moment in de geschiedenis van de mensenrechten" genoemd.¹⁶ Goerts aandeel in de afzwering van Filips II heeft hem in 1909 een plaats bezorgd op het Reformatiemonument in Genève.

In de Staten van Utrecht waren de Van Reedes machtig. Dat was mogelijk doordat Goert van Reede ieder van zijn zoons kastelen had nagelaten, waardoor behalve de familietak Van Reede van Amerongen zich ook belangrijke takken als Van Reede van Nederhorst en Van Reede van Renswoude hadden gevormd. Zij werkten zowel politiek als zakelijk samen, waardoor zij een machtige clan vormden.

Gezamenlijk bepleitte de Reede-clan dat de Republiek haar grenzen moest beveiligen met een sterk leger. De Hollandse en Zeeuwse regenten wilden vanwege hun handelsbelangen wel betalen voor een sterke vloot, maar op het leger wilden zij bezuinigen, omdat zij meenden dat Holland veilig was achter de Hollandse waterlinie. Wat dat inhield bleek bij een Spaans offensief in 1629. Om Amsterdam te beschermen werd het noordwesten van Utrecht onder water gezet. De inundaties hielden de Spaanse troepen inderdaad tegen, maar de schade was enorm. Landerijen waren ondergelopen, boerderijen geplunderd, kastelen in brand gestoken.¹⁷

De Reede-clan beseftte door deze gebeurtenissen maar al te goed hoe kwetsbaar de provincie Utrecht was voor aanvallen over land. Goerts kleinzoon Godert van

Reede van Amerongen (1593-1641) had een leidende rol gespeeld bij het inderhaast opwerpen van verdedigingslinies rond de stad Utrecht, en diens neef Godard van Reede van Nederhorst had persoonlijk grote schade geleden door de inundaties. De Van Reedes bepleitten verdere uitbreiding van de Republiek, totdat de grenzen veilig waren. Dat betekende een voortzetting van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). De Hollandse en Zeeuwse regenten wilden echter vrede met Spanje. Bij de Vrede van Munster in 1648 was de Utrechtse vertegenwoordiger Godard van Reede van Nederhorst de enige onderhandelaar die weigerde zijn handtekening te zetten. Onder grote Hollandse druk gingen de Staten van Utrecht uiteindelijk toch overstag.¹⁸

Tijdens het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk (1650-1672) werd onder leiding van raad-pensionaris Johan de Witt sterk bezuinigd op het leger. De Van Reedes waarschuwden tevergeefs voor de expansiedrang van de Franse koning Lodewijk XIV. Godard Adriaan van Reede van Amerongen (1621-1691) luidde in 1671 de noodklok in de Staten-Generaal. Tijdens een reis naar Keulen had hij met eigen ogen gezien dat een Franse aanval via Duitsland op handen was. Bovendien had hij geconstateerd dat de toestand van het Staatse leger aan de oostgrens deplorabel was.¹⁹ Maar zelfs nu waren de Hollandse regenten niet bereid om het leger in snel tempo te versterken.

Zware tijden vroegen om krachtige maatregelen. Op initiatief van Godard Adriaan van Reede van Amerongen en Johan van Reede van Renswoude namen de Staten van Utrecht in 1671 een resolutie aan, waarin werd bepleit dat de jonge prins Willem III ogenblikkelijk zou worden aangesteld als aanvoerder van leger en vloot. Johan de Witt was hierover ontstemd en ging er vooralsnog niet in mee.

Zoals Godard Adriaan had voorspeld, kwam in 1672 de Franse aanval niet vanuit het zuiden, maar via de zwak verdedigde oostgrens. Wederom werd naar het middel van de waterlinie gegrepen om Holland te verdedigen, alleen werd dit keer het gehele westen van de provincie Utrecht onder water gezet. De boeren verzetten zich uit alle macht tegen het doorsteken van de dijken, maar zij waren kansloos tegen de soldaten van het Staatse leger. Langzaam veranderde een groot deel van de provincie in een moeras waar circa een meter water stond. De rest van Utrecht zuchtte onder de bezetting door het Franse leger. De soldaten eisten geld van de bevolking en dreigden met plundering en in brand steken van de huizen indien niet werd betaald. Dat overkwam in 1673 ook kasteel Amerongen. Toen Margaretha Turnor (1613-1700) – de vrouw van Godard Adriaan – niet snel genoeg reageerde op de eisen verwoestten Franse soldaten het kasteel volledig.²⁰

Het mag niet verbazen dat Godard Adriaan de rest van zijn leven warm voorstander bleef van een sterk leger, ook al waren de oorlogen die de Republiek tegen Frankrijk voerde zeer kostbaar. Hij zorgde ervoor dat Utrecht zo goed mogelijk zijn bijdrage aan de kosten voor het leger voldeed. Hij zette zijn gehele netwerk in om de Staten van Utrecht te bewegen tot het invoeren van nieuwe belastingen.²¹ Gemakkelijk was dat niet, want de provincie was door de inundaties, plunderingen en de landbouwcrisis die na 1650 inzette sterk verarmd. Godard Adriaan en de rest van de Reede-clan hebben in sterke mate bijgedragen aan het succesvolle verzet tegen de expansiedrang van Lodewijk XIV. Toen Lodewijk zijn veroveringsplannen bij de Vrede van Utrecht (1713) eindelijk opgaf, was Frankrijk uitgeput en verarmd. Dat gold ook voor de Republiek, maar die was er tenminste in geslaagd de zelfstandigheid te bewaren.

In 1674 verklaarden de heren van Renswoude en van Amerongen zich voorstander van een nieuw regeringsreglement dat Willem III bijna onbeperkte macht gaf in Utrecht. De stadhouder liet tot 1682 de zaken in Utrecht regelen door zijn zetbaas Godard Adriaan van Reede, die daarmee de onbetwiste ‘onderkoning van Utrecht’ werd. Zijn macht berustte in deze jaren op het feit dat hij een tussenpersoon was tussen de Utrechtse elite en de prins van Oranje: hij kon bij de stadhouder een functie regelen voor zijn ‘vrienden,’ die vervolgens Willem III en Godard Adriaan politiek steunden.²²

Bestuurlijke macht op de Veluwe

Godard Adriaan van Reede en zijn vrouw Margaretha Turnor hadden één kind, te weten Godard van Reede, heer van Ginkel (1644-1703). Hij trouwde in 1666 met Ursula Philippota van Raesfelt (1643-1721), die doorgaans Philippota werd genoemd. Zij was de erfdochter van Middachten. Dit huwelijk was een bewuste strategische keuze van de Van Reedes, want Ginkel en zijn toekomstige zoons kregen hiermee toegang tot de ambten in Gelderland. Als de machtsbasis van het geslacht Van Reede niet alleen Utrecht zou omvatten, maar ook Gelderland, kon de clan een van de grootste politieke spelers van de Republiek worden.

Ginkels belangrijkste functie in Gelderland was die van jagermeester van de Veluwe, in welke hoedanigheid hij in 1675 op voorspraak van stadhouder Willem III werd benoemd. Dit was een belangrijke aanstelling, omdat de jacht een centrale plaats bekleedde in de adellijke cultuur.²³ Meer in het bijzonder was jagen de favoriete bezigheid van de prins van Oranje. Ginkels aanstelling hing ongetwijfeld samen met het feit dat hij heer van Middachten was geworden: dat kasteel lag midden in Willems

favoriete jachtgebied. Bovendien bekleedden de heren van Middachten al sinds de Middeleeuwen een soortgelijke functie – die van ‘opperwildforster’.²⁴ Zij mochten als een van de weinigen op de Veluwe op groot wild jagen. Hieraan kwam een einde in 1675, toen Willem III bij wet zichzelf het monopolie toekende op de jacht op herten en wilde zwijnen. Voor de Veluwse adel en enkele regenten bleef het alleenrecht om op klein wild te jagen. De stadhouder liet deze wet opstellen door de zojuist benoemde jagermeester Ginkel.²⁵

Zijn vrouw Philippota van Raesfelt weigerde echter om zich neer te leggen bij het verlies van het traditionele recht van de bezitters van Middachten om op groot wild te jagen. In 1696 leidde dat zelfs tot een conflict met de prins van Oranje. In afwezigheid van Ginkel gaf Philippota haar boswachter opdracht om een aantal herten te schieten. Toen Willem III dit hoorde ontstak hij in grote woede. Hij verweet andere adellijken dat zij daartegen niet hadden opgetreden, hij ondervroeg publiekelijk getuigen, en hij wilde Philippota zelfs voor de jachtrechtbank brengen.²⁶ Dat laatste was uiterst gênant, omdat haar echtgenoot voorzitter was van die rechtbank. Het geheel dreigde een publiek schandaal te worden. De afloop is onbekend, maar uiteindelijk zal de kwestie wel zijn gesust.

Ginkel gaf in zijn hoedanigheid van jagermeester leiding aan boswachters die erop toezagen dat anderen niet stroopten of op andere wijze gebruik maakten van bepaalde bossen. Als hoofd van de jachtrechtbank mocht hij overtreders bestraffen. Ginkels belangrijkste taak was echter het organiseren van jachtpartijen voor de stadhouder. Willem III was een groot liefhebber van de parforcejacht. Hierbij werd een hert door helpers met honden langdurig opgejaagd, waarbij men probeerde het dier over een bepaalde route te leiden. Een groep jagers te paard volgde het dier ‘over heg en steg’, vaak met hoge snelheid. Als het hert uiteindelijk zo was uitgeput dat het bleef staan, gaf een van de jagers het de genadestoot met een lans of dolk. De parforcejacht was niet alleen voor het wild, maar ook voor de jagers en de helpers een ware uitputtingsslag: er deden zich regelmatig ongelukken voor en soms werden paarden letterlijk doodgereden.²⁷ De jacht werd besloten met een rijkelijk besproeide maaltijd, waarvoor niet zelden kasteel Middachten werd aangedaan. In zijn hoedanigheid van jagermeester had Ginkel intensief contact met de stadhouder. Hij ging hierdoor tot de kring van vertrouwelingen rond Willem III behoren.²⁸

Ginkel bekleedde de functie van jagermeester van de Veluwe tot 1701. In dat jaar deed hij afstand van het ambt ten behoeve van zijn tweede zoon, Godard Adriaan van Reede (1674-1730), bekend als de ‘heer van Herreveld’. Deze erfde na de dood van Ginkel

het kasteel Middachten, hoewel het gebruik daarvan in handen bleef van zijn moeder Philippota van Raesfelt. Herreveld was niet alleen jagermeester, maar tevens lid van de ridderschap van de Veluwe. Hij zou uiteindelijk landdrost van de Veluwe worden, het hoogst bereikbare ambt in dat deel van Gelderland. Na Herrevelds dood in 1730 werd hij op zijn beurt als lid van de ridderschap van de Veluwe opgevolgd door zijn enige zoon, waardoor de Van Reedes een Gelderse dynastie leken te hebben gevestigd. Deze zoon kende echter geen grootse carrière, ongetwijfeld als gevolg van het feit dat hij zich “door overmatig drinken meermalen onmogelijk” maakte.²⁹ Heer van Middachten werd hij niet, omdat zijn oom hem nadrukkelijk had uitgesloten van de erfrechten.³⁰ Bovendien was hij ongehuwd en verwekte hij geen rechtmatig nageslacht. Hierdoor bleven de Van Reedes van Amerongen in hoofdzaak een Utrechtse familie.

Invloed op internationaal niveau: als militair

Voor veel zonen van de Nederlandse adel was een militair bestaan vanzelfsprekend. In vrijwel iedere generatie Van Reede werden bepaalde zonen al op jonge leeftijd voorbereid voor een militair bestaan. Zij leerden schermen, schieten en paardrijden, vaardigheden die zij veelvuldig oefenden tijdens de jacht. Vervolgens werden zij officier bij de cavalerie. Een militair bestaan was niet ongevaarlijk: sommige Van Reedes sneuvelden, anderen raakten gewond of verdronken bijna. Het Staatse leger voerde tussen 1630 en 1730 vrijwel geen veldslag zonder Van Reedes of aangetrouwde adel op leidende posities.

De belangrijkste onder hen was Godard van Reede van Ginkel, die het schopte tot de hoogste militaire rang van de Republiek. Hij was al op jonge leeftijd voorbestemd voor een carrière in het leger. Hij was erbij toen stadhouder Willem III in 1688 de Engelse troon voor zijn vrouw en zichzelf opeiste en met een leger de oversteek naar Engeland maakte. Daar was koning Jacobus II in openlijk conflict gekomen met het parlement. Hij wilde een absolute vorst worden, terwijl het parlement de vrijheden verdedigde. Bovendien was Jacobus katholiek en het parlement bestond uit protestanten. In 1688 verklaarde het parlement dat Jacobus niet langer koning was en nodigde Willem III en zijn vrouw Mary, de oudste dochter van Jacobus, uit om de Engelse troon te bestijgen. Jacobus vluchtte naar Frankrijk, waar hij de steun van Lodewijk XIV kreeg.

Het volgende jaar landde de ex-koning met 2500 Franse soldaten in Ierland, waar hij op een grote aanhang onder de katholieken kon rekenen. In de slag aan de rivier de

Boyne (1690) kwam het tot een treffen tussen zijn leger en dat van Willem III. Niet lang nadat de strijd was ontbrand vluchtte Jacobus van het strijdtoneel, waarna zijn troepen dat voorbeeld volgden. Willem III had zodoende wel een overwinning behaald, maar geen beslissende, want het leger van zijn tegenstanders kon grotendeels terugtrekken naar Limerick.³¹ Willem III faalde in zijn poging die stad te laten bestormen, en toen de Fransen de Spaanse Nederlanden binnenvielen keerde hij met het grootste deel van zijn leger terug naar de Republiek. Hij liet Ginkel het commando over de resterende troepen in Ierland. Dit was voor Ginkel de grote kans om zich te bewijzen als militair bevelhebber.

Willem III gaf hem in het voorjaar van 1691 opdracht om snel een einde te maken aan de strijd in Ierland, omdat zijn troepen nodig waren op het continent. Ginkel mocht zelf kiezen of hij een akkoord zou sluiten met de Ieren, of dat hij hen zou verslaan. Hij koos voor het laatste. Hij nam daarop de garnizoensplaats Athlone stormenderhand in. Vervolgens kwam het op 12 juli 1691 bij de plaats Aughrim tot een veldslag met de gecombineerde Franse en Ierse legers. Ginkels troepen leken aan de verliezende hand, totdat de Franse opperbevelhebber door een kanonschot werd onthoofd. Hierdoor ontstond verwarring onder de Franse en Ierse officieren, waarvan Ginkel goed gebruik maakte.³² Aan het eind van de dag waren 7000 tegenstanders gesneuveld: het is nog steeds de bloedigste slag die ooit op de Britse eilanden is gevoerd. Toen het laatste Ierse bolwerk Limerick zich begin oktober 1691 overgaf, was de strijd op de Britse eilanden ten einde.

Koning-stadhouder Willem III benoemde Ginkel na afloop van de Ierse campagne tot generaal in het Staatse leger, gaf hem de titels van graaf van Athlone en baron van Aughrim, en schonk hem een jaar later de geconfisqueerde landerijen van enkele Ierse edelen. Als generaal van de cavalerie was Ginkel nog met wisselend succes betrokken bij diverse veldslagen tegen de Fransen. Na de dood van Willem III in 1702 benoemden de Staten-Generaal hem tot veldmaarschalk, waarmee hij de hoogste officier in het Staatse leger werd. Hij stierf echter een jaar later.

Aughrim was de beslissende slag om de heerschappij over Ierland geweest, waardoor de Engelse overheersing in Ierland nog meer dan twee eeuwen zou duren. Vervolgens vierden de Ierse protestanten de overwinning bij Aughrim op iedere twaalfde dag van de maand juli, de datum waarop deze strijd had plaatsgevonden. Echter, in de negentiende eeuw werd het gebruikelijk om in plaats daarvan de slag bij de Boyne te herdenken, hoewel deze veel minder doorslaggevend was geweest.³³ Maar bij de Boyne had Willem III de leiding gehad, en mogelijk vonden de protestantse organisatoren van

de Oranje-marsen in Noord-Ierland 'king Billy' aansprekender dan Ginkel. De laatste stelde zich in Ierland verzoenend op tegen de katholieken. Deze verdraagzaamheid kwam niet onverwachts, want Ginkel was getrouwd met een katholieke vrouw, zoals verderop aan de orde zal komen. Ondanks dat de jaarlijkse herdenking zich tegenwoordig richt op de slag bij de Boyne, vindt deze nog steeds plaats op 12 juli, de dag waarop Godard van Reede van Ginkel bij Aughrim geschiedenis schreef.

De overwinningen van Ginkel in Ierland betekenden ook dat Jacobus II zijn ambities op de Engelse troon moest opgeven. Hij sleet de rest van zijn dagen in Frankrijk. De geschiedenis had heel anders kunnen verlopen.³⁴ Indien Jacobus II in Ierland de overhand had gekregen, had hij dat eiland als basis kunnen gebruiken van waaruit hij zijn aanhang in Schotland had kunnen steunen. Met Franse hulp zou hij mogelijk Engeland hebben heroverd en dan zou Engeland in het katholieke kamp zijn gekomen. Waarschijnlijk had de huidige kaart van West-Europa er dan anders uitgezien.

Invloed op internationaal niveau: als diplomaat

De gezanten die de Republiek naar buitenlandse vorstenhoven zond waren vaak edellieden. Dat kwam omdat de Republiek een uitzondering was in West-Europa; elders kon men zich een staat zonder vorst nauwelijks voorstellen. Buitenlandse vorsten keken neer op een burger als Johan de Witt, laat staan op ambassadeurs met een armoedige afstamming. De Witt begreep dit en ging daar pragmatisch mee om. Hij beseftte dat Godard Adriaan van Reede van Amerongen – zijn buurman aan de Haagse Kneuterdijk – een geboren diplomaat was. Van Reede had goede manieren en was een man van de wereld. Johan de Witt wist in 1671 dat als iemand in staat was om de keurvorst van Brandenburg te overtuigen dat hij de Republiek moest steunen tegen Frankrijk, het Godard Adriaan zou zijn.³⁵

Van Reede zou anderhalf jaar in Brandenburg blijven. Franse diplomaten oefenden daar grote druk uit op Frederik Willem von Hohenzollern – bijgenaamd de Grote Keurvorst – om de kant van Frankrijk te kiezen. Godard Adriaan echter wist hem te overtuigen dat het zeer schadelijk voor Brandenburg was als de Republiek ten onder zou gaan. Hij speelde handig in op het feit dat de Grote Keurvorst een gelovige calvinist was. Tussen het zingen van psalmen in diens privévertrekken door legde Godard Adriaan hem uit dat de opmars van het katholieke Frankrijk een ernstig gevaar voor het protestantisme in Europa betekende.³⁶ Na lang aarzelen verzamelde de Grote

Keurvorst een leger en trok daarmee richting Frankrijk. Hoewel het nooit tot een treffen kwam met de Franse legers, was de dreiging van de Brandenburgse troepen zo groot dat Lodewijk XIV eind 1673 zijn soldaten uit Nederland terugtrok.

Voor de Republiek was het belang van de relatie met Brandenburg groot. Men wist in Den Haag maar al te goed dat de gebieden aan de oostgrens van de Republiek, zoals Oost-Friesland, Munster, Kleef, Gelder en Gullik, een gemakkelijke prooi zouden zijn voor Spanje of Frankrijk. Daarom had de Republiek daar tijdens de Tachtigjarige Oorlog troepen gestationeerd. Die waren echter duur en in 1672 bleek bovendien dat hun militaire nut gering was. De Republiek gaf er sindsdien de voorkeur aan dat deze gebieden werden opgeslokt door het protestantse Brandenburg, geregeerd door het vorstenhuis Hohenzollern dat door onderlinge huwelijken nauw verwant was aan het Oranje-huis. Daarmee was de Republiek voor zijn veiligheid afhankelijk geworden van Brandenburg. In de loop van de achttiende eeuw raakten de Staten-Generaal beducht voor de groeiende macht van dat land aan de oostgrens, maar het bleef een noodzakelijke bondgenoot tegen Frankrijk.

In 1730 werd Reinhard van Reede (1678-1747) benoemd tot ambassadeur in Berlijn. Hij was de derde zoon van Ginkel en heer van Middachten. De heersers van Brandenburg hadden zichzelf inmiddels omgedoopt van keurvorsten tot koningen van Pruisen. Reinhard maakte in Berlijn zijn opwachting bij koning Frederik Willem I, een vorst die de bijnaam ‘de Soldatenkoning’ kreeg, omdat hij het als zijn levenstaak beschouwde om het beste leger van Europa te creëren. Reinhard deelde diens fascinatie voor het leger: hij was een hoge officier in het Staatse leger en had in zijn leven vele veldslagen tegen de Fransen gevoerd. Gedurende zijn termijn als ambassadeur waren er regelmatig wrijvingen tussen Pruisen en de Republiek, maar Reinhard wist veel in der minne te schikken, waardoor het bondgenootschap tussen de twee staten intact bleef. Hoe innig de band was tussen de Soldatenkoning en Reinhard van Reede bleek in 1738, toen de koning hem op Middachten bezocht. Hier schilderde de Pruisische koning een afbeelding van zijn geliefde soldaten,³⁷ die nog steeds op Middachten wordt bewaard.

In 1782 werd een derde Van Reede ambassadeur in Berlijn. Deze Arent Willem van Reede (1747-1815) was als kind door zijn grootmoeder Henriëtte van Nassau-Zuylestein vaak meegenomen naar het hof van de Oranjes, om als speelkameraadje te dienen voor de latere stadhouder Willem V. De verhoudingen tussen Pruisen en de Republiek lagen inmiddels volledig anders dan in de zeventiende eeuw: Pruisen was een Europese grootmacht geworden, terwijl de macht van de Republiek sterk achteruit

was gegaan. Daar stonden de interne verhoudingen op scherp, tussen tegenstanders van de stadhouder, de patriotten, die steun kregen uit Frankrijk, en diens aanhangers, die naar Pruisen keken. Ambassadeur Van Reede had een goede toegang tot de Pruisische koning, omdat hij diens zuster – die getrouwd was met stadhouder Willem V – Nederlandse les had gegeven.³⁸ Van Reede speelde in 1787 een belangrijke rol bij de beslissing van de Pruisische koning om troepen naar de Nederlandse gewesten te sturen. Het Pruisische leger verdreef de patriotten en herstelde de macht van Willem V.

De conclusie na drie Van Reedes als ambassadeur in Berlijn kan niet anders zijn dan dat deze familie meer dan een eeuw lang belangrijk is geweest voor de nauwe betrekkingen tussen Brandenburg – Pruisen en de Republiek.

De pan-Europese invloed van het geslacht Bentinck

In 1844 overleed het laatste mannelijke lid van de familie Van Reede van Amerongen zonder nakomelingen op de wereld te hebben gezet. Daarop werd een deel van zijn erfenis geclaimd door kinderen uit het huwelijk van zijn zuster met een graaf Bentinck. Die sloten een akkoord met de laatste vrouwelijke Van Reedes. Hierbij verwierven de vier Bentincks kasteel Middachten, terwijl de Van Reedes het slot Amerongen kregen. Charles A.F. Bentinck (1792-1864) – de meest dynamische van de Bentinck kinderen – kocht tussen 1844 en 1855 de andere erfgenamen uit. Hierdoor bezat hij in 1855 zowel Middachten als de meeste landerijen van Amerongen. Alleen het kasteel van Amerongen zou tot 1879 in handen blijven van de laatste vrouwelijke Van Reede.

Ondanks Charles Bentincks succesvolle claim op de erfenis van de Van Reedes was zijn aandacht vooral op Duitsland gericht. Sinds 1827 probeerde hij daar een van de graafschappen te verwerven die hem entree konden verschaffen tot de hoge adel van het Duitse rijk. Dat betrof de zogenaamde ‘Standesherrschaften’, gebiedjes die tot het begin van de negentiende eeuw rechtstreeks onder de Duitse keizer stonden, en waarvan de bezitters plaats namen in de Rijksdag. Uiteindelijk slaagde Charles in zijn pogingen door zijn huwelijk met Caroline Mechtild E.C.C.L. Gräfin von Waldeck und Pyrmont (1826-1899). In 1863 stond haar broer de heerlijkheid Gaildorf aan haar af.³⁹ Hoewel dat gebiedje inmiddels was geïncorporeerd in het koninkrijk Württemberg, bezat Gaildorf nog steeds de gewenste status van Standesherrschaft.⁴⁰ Echter, aangetrouwde familie van Caroline Mechtild vocht deze overeenkomst aan. In zijn testament maakte Charles duidelijk dat hij het bezit van Gaildorf als essentieel

beschouwde voor de toekomst van de familie Aldenburg Bentinck. Hij raadde zijn zoon aan te blijven procederen om het bezit daarvan zo snel mogelijk veilig te stellen; desnoods moest deze Middachten maar verkopen.⁴¹

In 1888 kon Charles' zoon William C.P.O. Bentinck (1848-1912) zich eindelijk Wilhelm K.P.O. Reichsgraf von Aldenburg Bentinck und Waldeck-Limpurg noemen. Met het bezit van Gaildorf kwam ook het erfelijke recht op een plaats in het Hogerhuis van Württemberg.⁴² Dat land was op dat moment formeel nog een koninkrijk, maar het had zich in 1871 bij het Duitse keizerrijk aangesloten. William Bentincks positie in het Hogerhuis betekende dat hij onderdaan werd van Wilhelm II von Hohenzollern, de jonge Duitse keizer die zojuist was aangetreden.

Tussen hen bestond een persoonlijke band, die was ontstaan toen William Bentinck als Brits diplomaat in Berlijn was gestationeerd.⁴³ In de jaren daarna ontmoette hij de keizer regelmatig in het kader van de Johanniter Orde. Deze ridderorde was opgericht door kruisvaarders om zieken en gewonden te verplegen, maar in de loop der eeuwen was het een exclusief genootschap van adellijke heren geworden. De Johanniter Orde in Pruisen stond traditioneel onder leiding van een lid van het geslacht Hohenzollern. Keizer Wilhelm II nam zijn rol als beschermheer van de Orde zeer serieus. Zo ontwierp hij een compleet nieuw kostuum voor de ridders. William ging voor bijeenkomsten van de Johanniter Orde geregeld naar Berlijn, waar hij gold als afgevaardigde van de Ridderlijke Duitse Orde Balije Utrecht, een andere ridderorde waarin William een belangrijke functie had.⁴⁴

In enkele decennia tijd werd de familie Bentinck een belangrijk geslacht in Duitsland. Als bewijs daarvan vereerde keizer Wilhelm II in 1909 Middachten met een tweedaags bezoek. Kasteelheer William Bentinck gold inmiddels als een huisvriend van de keizer. De Nederlandse pers speculeerde zelfs dat er een huwelijk op komst was tussen een zoon van de keizer en een dochter van de graaf.⁴⁵ Nadat de keizerlijke trein bij het stationnetje van De Steeg was gestopt, werd het keizerlijk paar op Middachten onthaald door vrijwel de complete familie Aldenburg Bentinck. Kasteelheer William was gekleed in het ambtskostuum van het Württembergse Hogerhuis.⁴⁶

De banden van de Bentincks met Wilhelm II strekten zich inmiddels uit tot andere leden van de familie. De beide zonen van William maakten in 1909 deel uit van de Garde du Corps, een adellijk regiment dat als lijfwacht van de keizer fungeerde. Bovendien was een dochter van William getrouwd met Casimir Fürst zu Castell-Rüdenhausen, officier bij een ander elite-regiment van het Duitse leger. Deze had in

1909 met zijn regiment de erewacht voor Wilhelm II in Kleef gevormd. Vervolgens was hij samen met de keizer naar Middachten gereisd.⁴⁷ 's Avonds, bij het feestelijke diner bracht de heer van Middachten een toast uit, waarbij hij het huis Hohenzollern veel voorspoed wenste. De keizer bracht in zijn antwoord hulde aan de familie Bentinck, trouwe dienaren van het Huis Hohenzollern.⁴⁸

Het bezoek aan Middachten trok niet alleen grote belangstelling van de volledige Nederlandse pers, maar ook van vele duizenden bezoekers die uit heel Nederland waren toegestroomd. In De Steeg en Ellecom waren tribunes langs de straten gebouwd en toen de keizer langs trok werd hij hartstochtelijk toegejuicht.⁴⁹

De Aldenburg Bentincks hadden echter niet alleen met Duitsland nauwe banden, maar ook met Engeland. Daar leefde een tak van de Bentincks die bekend stond als 'Cavendish Bentinck'. Deze tak stamde af van Hans Willem Bentinck, die net als Godard van Reede-Ginkel in 1688 met Willem III naar Engeland was overgestoken. Hij had daar de titel graaf van Portland gekregen; zijn zoon werd tot hertog van Portland verheven. Het geslacht Cavendish Bentinck behoorde tot de prominentste adellijke families van het Verenigd Koninkrijk. Een van de telgen zou grootmoeder worden van koningin Elizabeth II.⁵⁰ Ook de Aldenburg Bentincks stamden af van Hans Willem Bentinck en ook zij hadden een sterke band met Engeland: de grootvader, vader en broer van William hadden allen carrière gemaakt in het Britse leger. William zelf was, na in Oxford te hebben gestudeerd, werkzaam als diplomaat in Britse dienst.⁵¹ In besloten kring sprak de familie Engels. William bezat zowel de Britse als de Duitse nationaliteit, maar niet de Nederlandse,⁵² omdat hij hier niet was geboren en er geen ambt bekleedde. Ook maakte hij geen deel uit van de Nederlandse adel.

William en zijn familie waren niet gebonden aan één bepaalde natie, ze waren pan-Europees. Dit was bij de adel niet ongebruikelijk.⁵³ Als gevolg van het standsbesef werd de verbondenheid met adel van buiten de landsgrenzen sterk beleefd. Eeuwenlang was dat geen enkel probleem, omdat de bevolking in Nederland ook geen sterk natiebesef had. Dat veranderde pas in de tweede helft van de negentiende eeuw. Om de cohesie onder de bevolking te versterken, werden toen in vrijwel alle Europese landen nationalistische sentimenten opgewekt.

Toen in 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbrak overspoelden haatgevoelens tegen andere volkeren bijna alle landen van Europa. Ook Nederland ontkwam daar niet aan. Toen Duitsland het neutrale België binnenviel, ontstond in Nederland grote vrees dat ons land het volgende slachtoffer van Duitse agressie zou zijn. Hierdoor

kwamen anti-Duitse gevoelens bovendrijven. Waar Wilhelm II in 1909 bij zijn bezoek aan Middachten nog was toegejuicht, werd hij nu een boeman. Plots kreeg de Nederlandse pers aandacht voor het feit dat diverse Bentincks in Duitse krijgsdienst waren.⁵⁴ De Bentincks van Amerongen en Middachten reageerden op het Nederlandse nationalisme door zo min mogelijk de publiciteit te zoeken. Maar toen in 1918 de Duitse keizer zich als vluchteling bij de grens meldde, en het verhaal zich verspreidde dat hij naar Middachten of Amerongen zou gaan, was dat tot mislukken gedoemd.

De keizer op kasteel Amerongen

Het aandeel dat de familie Bentinck heeft gehad in de komst van de keizer naar Nederland laat zich moeilijk reconstrueren, bij gebrek aan voldoende gepubliceerde bronnen. Het volgende betoog is voor een belangrijk deel gebaseerd op een recent artikel van de Utrechtse hoogleraar Beatrice de Graaf, die hiervoor onder meer Duitse archieven heeft geraadpleegd.⁵⁵ Uit het gastenboek van kasteel Amerongen blijkt dat in juli en september 1918 twee Duitse diplomaten in het diepste geheim dit slot hebben bezocht.⁵⁶ Zij waren betrokken bij een bedekte poging van koningin Wilhelmina en de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken om te bemiddelen tussen Duitsland en de geallieerden. Koningin Wilhelmina had voor de uitvoering van haar vredesinitiatief een beroep gedaan op de familie Bentinck, die door haar internationale banden uitmuntend was gepositioneerd voor een bemiddelende rol.

Toen de bemiddelingspoging nog gaande was, werd duidelijk dat Duitsland de oorlog zou verliezen. Op 3 oktober 1918 vroeg het om een wapenstilstand. Enkele weken later braken in Duitsland diverse opstanden uit, waardoor het leek alsof na Rusland de communisten ook in dat land de macht zouden grijpen. Voor koningin Wilhelmina – die vreesde dat de keizer eenzelfde lot stond te wachten als de tsaar – was dat vermoedelijk reden om Wilhelm onderdak in Nederland aan te bieden.⁵⁷

Beatrice de Graaf stelt dat de familie Bentinck een cruciale rol heeft gespeeld in de komst van de keizer naar Nederland, door als relais te fungeren tussen Nederlandse en Duitse diplomaten en de hofhouding.⁵⁸ Zowel met het Nederlandse als het Duitse hof onderhielden de Bentincks goede contacten. De banden met Wilhelm II zijn hierboven al aan de orde geweest. Met het Nederlandse Koninklijk Huis verliepen de contacten vooral via prins Hendrik, de echtgenoot van koningin Wilhelmina. Met hem stonden zowel de Middachter als ook de Amerongse Bentincks op vriendschappelijke voet.

Niet alleen bekleedde prins Hendrik net als zij een belangrijke positie in de Johanniter Orde, maar bovendien nam hij geregeld deel aan jachtpartijen van de Bentincks en logeerde hij op hun kastelen.

Ook op diplomatiek niveau waren de Bentincks sterk vertegenwoordigd. Carlos A.R.W.G.A. van Aldenburg Bentinck (1885-1964) – de oudste zoon van de kasteelheer van Amerongen – was diplomaat in Nederlandse dienst. Hij was geplaatst op het Nederlandse gezantschap in Bulgarije, maar in november 1918 bleek hij al enige tijd met verlof in Nederland te zijn. Dat roept de vraag op of hij door de minister van Buitenlandse Zaken tijdelijk was vrijgemaakt voor koningin Wilhelminas bemiddelingspoging tussen de oorlogvoerende partijen. Dat zou de keuze voor kasteel Amerongen als ontmoetingsplek met de Duitse diplomaten verklaren. Een van deze diplomaten – een leeftijdsgenoot van Carlos – was goed bevriend met ‘de familie Bentinck’.⁵⁹

Het Nederlandse kabinet was niet gewaarschuwd dat de keizer naar Nederland zou komen, zelfs niet door de minister van Buitenlandse Zaken, en werd zodoende met een voldongen feit geconfronteerd. In een spoedberaad concludeerden de ministers dat het verlenen van politiek asiel aan de keizer Nederland in grote problemen zou brengen met de geallieerden. Toegeven aan de eis van de geallieerden om Wilhelm II aan hen uit te leveren was ook geen optie. De geallieerden hadden namelijk aangekondigd dat zij Wilhelm II als een oorlogsmisdadiger beschouwden, en dat zij hem door een tribunaal wilden laten berechten. Voor koningin Wilhelmina was dit onbespreekbaar. De tussenoplossing die uiteindelijk werd gevonden, was om de keizer en zijn gevolg in Nederland te interneren, net zoals was gebeurd met andere buitenlandse militairen die tijdens de oorlog hun toevlucht in Nederland hadden gezocht.⁶⁰

Het kabinet moest vervolgens een locatie vinden die een keizer waardig was, en die afdoende kon worden bewaakt. Er zijn aanwijzingen dat de Bentincks al voor de komst van de keizer hadden toegestemd om hem tijdelijk op een van hun kastelen te huisvesten. In dat verband is ook Middachten genoemd.⁶¹ Het kabinet gaf echter de voorkeur aan Amerongen, omdat de kasteelheer daar geen banden had met Wilhelm II. Daardoor kon tegenover de geallieerden worden volgehouden dat keizer er tegen zijn zin was geïnterneerd.

De komst van de keizer op kasteel Amerongen veranderde het leven van Godard J.G.C. van Aldenburg Bentinck (1857-1940) en zijn gezin ingrijpend. De Nederlandse

overheid legde vanaf de eerste dag een cordon van gewapende leden van de politie en marechaussee rondom het kasteel. Dat had niet alleen tot taak om de keizer te beschermen tegen mogelijke aanslagen, maar dat moest vooral verhinderen dat Wilhelm contact zou hebben met zijn aanhangers in Duitsland, of erger: dat hij onverwacht naar dat land zou terugkeren. De bewaking was in de praktijk vooral druk met het tegenhouden van de horden verslaggevers en fotografen, die vanuit alle continenten naar Amerongen kwamen. Het doorgaans rustige dorpje en zijn kasteel waren wereldnieuws geworden. Het persvolk gebruikte hooiwagens om over de kasteelmuur foto's van de keizer te kunnen maken, anderen probeerden binnen de poort te komen door te helpen met het uitladen van koffers en zich zo voor te doen als bedienden. Dit alles veranderde kasteel Amerongen in een belegerd fort, dat voor de bewoners weldra aanvoelde als een gevangenis.⁶²

Ook binnen het kasteel werd het leven van de familie Bentinck op zijn kop gezet. Sommigen in het gevolg van de keizer eisten dat het gebruikelijke hofprotocol bleef gehandhaafd. Dat betekende onder meer dat de graaf en zijn dochter voorafgaand aan een maaltijd de keizer en zijn echtgenote boven in de galerij opwachtten, om hen naar beneden te begeleiden. Erger was dat Wilhelm een groot gedeelte van de dag aandacht van de graaf wilde hebben. Elisabeth M.M.S.L. van Aldenburg Bentinck (1892-1971) – de dochter van de kasteelheer – verzuchtte in haar dagboek dat de keizer een egoïstische persoonlijkheid was, die voortdurend omringd wilde zijn door anderen. *“Het prettigste vindt hij het te kunnen praten, praten en nog eens praten en door zeer veel mensen te kunnen worden aangehoord. Daarbij wordt hij nooit moe, de toehoorders echter wel.”*⁶³ Pas als de keizer 's avonds naar bed was gegaan, kwam Godard toe aan zijn eigen werkzaamheden.⁶⁴ De graaf heeft herhaaldelijk de Nederlandse overheid gevraagd de keizer een eigen onderdak te geven, omdat voor hem de last ondragelijk werd.⁶⁵ Op die smeebeden ging het kabinet echter niet in, omdat tegenover de geallieerden de schijn moest worden opgehouden dat de keizer was geïnterneerd.

De geallieerden legden hun voornemen om de keizer te berechten vast in het Verdrag van Versailles. In de publieke opinie in Engeland en de Verenigde Staten stond de uitkomst van dat proces al vast: 'We're going to hang the Kaiser under the linden tree,' zong men daar. Met name de Engelse regering eiste zijn uitlevering en dreigde met verbreking van de diplomatieke betrekkingen, een handelsembargo en zelfs met gewapende acties.⁶⁶ De Nederlandse regering gaf niet toe aan de geallieerde druk, maar de buitenlandse pers verwachtte dat dit slechts een kwestie van tijd zou zijn. De dreigende uitlevering hing anderhalf jaar lang als een zwaard van Damocles boven het hoofd van Wilhelm II, hetgeen in het kasteel voor een angstige sfeer zorgde. Pas in

april 1920 lieten de geallieerden hun eis tot uitlevering vallen, nadat de Nederlandse regering garandeerde dat de keizer nooit meer voor gevaar zou zorgen in Europa.⁶⁷ Dit stelde de keizer eindelijk in staat om naar Doorn te verhuizen. Bij zijn vertrek op 15 mei 1920 zagen de graaf en zijn dochter Elisabeth de auto van de keizer uit het zicht verdwijnen. Elisabeth schreef in haar dagboek: *“Enige ogenblikken later werden alle poorten wijd opengezet, om nooit meer gesloten te worden. De toegang tot Kasteel Amerongen was weer vrij voor de hele wereld!”*⁶⁸

De Bentincks bleven ook in de jaren daarna betrokken bij de keizer, niet in het minst omdat Elisabeth Bentinck in 1920 trouwde met zijn vleugeladjutant Sigurd W.A.A.C.F. von Ilseman (1884-1952). Het verblijf van de keizer op Amerongen had echter voor de familie Bentinck ook vervelende naweën. Toen Godard op 10 november 1918 werd gevraagd om Wilhelm II tijdelijk op te nemen heeft hij zich direct gerealiseerd dat hij veel kritiek zou krijgen in Nederland, waar anti-Duitse sentimenten op dat moment hoogtij vierden.⁶⁹ Inderdaad ontving hij in de periode daarna veel brieven waarin hij werd beschimpt.⁷⁰ Godard heeft toen een schriftelijke verklaring geëist dat hij de keizer huisvestte op verzoek van de Nederlandse regering⁷¹, ongetwijfeld om zich in te dekken tegen verwijten dat hij geen goed Nederlander zou zijn.

In werkelijkheid lijken de Bentincks mede te hebben gehandeld uit loyaliteit aan het Nederlandse Koninklijk Huis. De waardering van die zijde bleef niet uit: in juni 1920 – een maand nadat de keizer Amerongen had verlaten – werd Godard van Aldenburg Bentinck bij Koninklijk Besluit opgenomen in de Nederlandse adelstand. In 1924 volgden ook de heer van Middachten William Frederick C.H. Aldenburg Bentinck (1880-1958) en zijn jongere broer.⁷² Het harde bewijs dat de Bentincks betrokken waren bij de voorbereiding van de komst van de keizer naar Nederland ontbreekt echter. Koningin Wilhelmina wilde niet dat haar rol in deze bekend werd, en zij heeft er alles aan gedaan om dit uit de archieven te houden.⁷³ Mogelijk heeft de familie Bentinck zich destijds bij die wens tot geheimhouding aangesloten.

Welk historisch belang hebben de bewoners van Middachten en Amerongen gehad?

- *De families Van Reede en Aldenburg Bentinck hebben tot 1850 – en in mindere mate ook daarna – een alles bepalende invloed gehad op het leven van de lokale bevolking bij de kastelen.*
- *De bewoners van Amerongen – en in mindere mate die van Middachten – hebben de Reformatie sterk bevorderd.*
- *De heer van Amerongen was een initiatiefnemer van het Plakkaat van Verlatinghe (1581).*
- *De Van Reedes hebben meer dan twee eeuwen lang in hoge mate het bestuur in de provincie Utrecht – en in mindere mate in Gelderland – bepaald. Ook hebben zij de belangen van die provincies op nationaal niveau met verve behartigd.*
- *De bewoners van Middachten en Amerongen hebben eeuwenlang de positie van het huis Oranje-Nassau versterkt.*
- *De militaire successen van Godard van Reede van Ginkel waren bepalend voor het verdere verloop van de geschiedenis van Ierland en de rest van het Verenigd Koninkrijk.*
- *De Van Reedes droegen er in belangrijke mate toe bij dat de buitenlandse politiek van Nederland niet alleen maritiem was gericht, maar ook continentaal.*
- *De familie Van Reede heeft een aanzienlijke bijdrage geleverd aan het stuiten van de Franse expansiepolitiek.*
- *De bewoners van Middachten en Amerongen zijn belangrijk geweest voor het langdurig in standhouden van een bondgenootschap tussen de Nederlandse Republiek en Brandenburg/Pruisen.*
- *De familie Aldenburg Bentinck had in de jaren rondom 1900 nauwe contacten met de vorstenhuizen van zowel Duitsland als Nederland.*
- *Door het verlenen van onderdak aan keizer Wilhelm II stond de familie Aldenburg Bentinck anderhalf jaar lang in het brandpunt van wereldwijde belangstelling.*

*Jürgen Ovens, Portret van Godard Adriaan van Reede, ca. 1660.
Olieverf op doek, 223 x 134 cm. Stichting Kasteel Amerongen.*

*Jürgen Ovens, Portret van Margaretha Turnor, ca. 1660.
Olieverf op doek, 223 x 134 cm. Stichting Kasteel Amerongen.*

Anoniem, Tekening van de voorgevel van kasteel Amerongen, ca.1675.
Ingekleurde pentekening, 26.6 x 28 cm, Het Utrechts Archief, archief Huis Amerongen.

Foto van de Galerij van kasteel Amerongen, 1968. Stichting Kasteel Amerongen.

Armin Horovitz, Portret van Godard John George Charles van Aldenburg Bentinck, 1908.
Olieverf op doek, 149 x 100 cm. Stichting Kasteel Amerongen.

Anonim, Dubbelportret van Goert van Reede van Saesveld en Geertruijd van Nijenrode, 1650-1700.
Olieverf op doek, 100,5 x 180,5 cm. Stichting Kasteel Amerongen.

Groepsfoto ter gelegenheid van het zilveren huwelijksfeest van Godard John George Charles van Aldenburg Bentinck en Augustine Wilhelmine Louise Adrienne van Bylandt, 1909.
Stichting Kasteel Amerongen.

Twee vrouwen, twee kastelen

Het huidige huis Amerongen is in de jaren 1674-1679 gebouwd op de fundamenteën van het middeleeuwse kasteel. Middachten volgde twintig jaar later. Bij beide huizen had vooral de kasteelvrouw de leiding over de bouwwerkzaamheden. Dat hoeft geen verbazing te wekken, want hun echtgenoten waren grotendeels afwezig, op diplomatieke of militaire missie. De vrouwen waren gewend om de landgoederen te beheren, in samenwerking met de rentmeesters. Dus namen zij ook tijdens de bouw van de kastelen de noodzakelijke beslissingen. Amerongen en Middachten werden in grote lijnen de huizen zoals de vrouwen die wilden hebben. Sterker nog: de kastelen weerspiegelen tot op zekere hoogte hun beider karakters. De vrouw van Amerongen was Margaretha Turnor, die van Middachten heette Philippota van Raesfelt.

Deze vrouwen konden niet meer van elkaar verschillen. Margaretha Turnors moeder was van adel, maar haar vader was een Engelse vaandrig. Een huwelijksakte is niet bekend. Margaretha probeerde gedurende haar leven als kasteelvrouw te vermijden dat haar lage afkomst en de gebrekkige burgerlijke staat van haar ouders ter sprake kwamen, maar deze zaken bemoeilijkten ongetwijfeld de omgang met haar zeer adellijke schoondochter Philippota van Raesfelt.⁷⁴

Over Margaretha's jeugd is niets bekend. Als jonge vrouw woonde zij in het huis van haar oom Jacques Wijts, generaal in het Staatse leger. Deze liet bij zijn dood zijn volledige vermogen na aan Margaretha, waardoor zij een van de rijkste vrouwen van de Republiek werd. Door haar afkomst ontbrak het haar echter aan sociale status. Dat kreeg ze alsnog door op haar dertigste jaar te trouwen met Godard Adriaan van Reede, die toen pas tweeëntwintig was. Een groot leeftijdsverschil tussen de huwelijkspartners kwam bij de adel veel voor, maar doorgaans was de man degene die ouder was. Godard Adriaan was echter armlastig, en het geld van Margaretha stelde hem in staat om zijn ambities te verwezenlijken. Eenmaal getrouwd identificeerde Margaretha zich volledig met de Van Reede dynastie. Haar levenstaak was om de glorie van haar man, haar

enige zoon en diens nakomelingen te vergroten. Het nieuwe kasteel zou daarin een belangrijke rol gaan spelen.

Margaretha Turnor was geen elegante vrouw. Zo slachtte zij eigenhandig varkens, in een leren schort waar het bloed vanaf droop.⁷⁵ Tijdens de bouw van het kasteel klom zij vrijwel dagelijks op de steigers om de Amsterdamse bouwvakkers te controleren, en tierde zij tegen hen als zij niet tevreden was.⁷⁶ Op oudere leeftijd liep ze ook nog mank. Gezien Godard Adriaans veelvuldige afwezigheid kan men betwijfelen of hij graag in het gezelschap was van de dominante Margaretha.⁷⁷

Margaretha mag dan geen chique salondame zijn geweest, zij ontpopte zich wel als een uitstekende manager van het landbouwbedrijf der Van Reedes. Zij maakte geregeld inspecties langs de velden van haar pachters, hield een goede administratie bij en nam verantwoorde zakelijke beslissingen. Daarbovenop nam zij het politieke handwerk in Utrecht van haar man over als deze weer eens op reis was. Zij regelde baantjes voor ‘vrienden’ van de familie en instrueerde hen hoe ze vervolgens de zaak van de Van Reedes het beste konden dienen. Zelfs met stadhouder Willem III deed ze af en toe rechtstreeks zaken. Dit politieke werk was in de Republiek doorgaans voorbehouden aan mannen.

Margaretha was overtuigd gereformeerd. Dit had ze van huis uit meegekregen: haar moeder en haar oom Jacques Wijts waren gevluchte Vlaamse calvinisten, die vaak streng in de leer waren.⁷⁸ Van katholieken moest Margaretha weinig hebben. Dat laatste zou haar in openlijk conflict met haar schoondochter brengen.

Het huidige kasteel Amerongen doet denken aan Margaretha’s karakter. Het gebouw is zowel imposant groot, als extreem strak en sober, geheel in traditioneel Hollandse stijl. De soberheid paste bij de calvinistische cultuur. De oorspronkelijke inrichting was navenant. De grote zaal was – en is nog steeds – indrukwekkend, maar de rest van het kasteel was eenvoudig gemeubileerd. De tuinen om het kasteel werden voor een belangrijk deel gebruikt om groenten en vruchten te telen.

Philippota van Raesfelt was de totale tegenpool van Margaretha. Haar ouders stamden uit vooraanstaande adellijke geslachten.⁷⁹ Haar vader stierf toen Philippota jong was – en nadat ook haar broer was overleden, erfde zij Middachten. In 1666 trouwde zij met Godard van Reede, heer van Ginkel. De reden waarom de familie Van Reede geïnteresseerd was in een huwelijksalliantie met de erfdochter van Middachten was

haar hoge adellijke status. De verbintenis stelde de Van Reedes in staat om ook in Gelderland een rol van betekenis te spelen. De Van Reedes stelden daar Margaretha’s geld tegenover. Tijdens de huwelijksonderhandelingen verplichtten Godard Adriaan van Reede en Margaretha Turnor zich niet alleen om de schulden over te nemen die op Middachten drukten, maar ook om jaarlijks een derde van hun inkomen aan het jonge echtpaar over te maken.⁸⁰ Dat betekende dat Philippota financieel afhankelijk werd van haar schoonmoeder.

Die afhankelijkheid werd nog groter toen Philippota in 1672 vluchtte voor de oprukkende Franse legers en samen met Margaretha Turnor haar intrek moest nemen in Turnors statige Haagse huis aan de Kneuterdijk. Hier werd Philippota door haar dominante schoonmoeder constant bekritiseerd. Turnor noemde haar slordig, omdat ze niet zo’n efficiënte manager was als zichzelf. Philippota’s interesses lagen elders. Zij was een mooie vrouw die grote zorg aan haar uiterlijk besteedde, en die veel aandacht van mannen kreeg.⁸¹ Zij organiseerde graag ontvangsten waar ze niet onverdienstelijk luit speelde. Over muziek correspondeerde ze met Constantijn Huygens⁸², voormalig secretaris van prins Frederik Hendrik, maar bovenal componist, dichter, geleerde en architect.

In tegenstelling tot Margaretha, die maar één kind had, was Philippota uiterst vruchtbaar: zij baarde maar liefst veertien kinderen. De toekomst van het geslacht Van Reede hing van deze kinderen af, en dan vooral van de stamhouder. Philippota veronachtzaamde volgens Margaretha haar opvoedkundige taken in meerdere opzichten, maar vooral in het bijbrengen van de juiste godsdienstige beginselen.⁸³ Philippota was katholiek, net als haar ouders, die dat echter om maatschappelijke redenen voor de buitenwereld verborgen hielden.⁸⁴ Philippota is in de gereformeerde kerk getrouwd, maar gaandeweg toonde zij haar geloofsovertuiging steeds openlijker, ongetwijfeld mede als reactie op de bemoeizucht van haar calvinistische schoonmoeder. Die bemoeienis ging zover dat Turnor vijf kinderen van Philippota op Amerongen liet wonen, waar zijzelf toezicht hield op hun opvoeding. Hiertoe behoorde ook de stamhouder. In haar testament zou Philippota zich verbitterd uitlaten over de wijze waarop Turnor een tweespalt had gecreëerd tussen haar kinderen.⁸⁵

Zoals de karaktertrekken van Margaretha Turnor zich in het nieuwe kasteel Amerongen tonen, zo worden die van Philippota van Raesfelt weerspiegeld in het nieuwe Middachten. Middachten is kunstzinniger dan Amerongen en vol Franse elementen. Het interieur is zonder enige schaamte luxueus en verfijnd. De symmetrische sier-

tuinen rondom het kasteel zijn geïnspireerd op Versailles. In tegenstelling tot Amerongen kijkt Middachten niet terug op een Hollandse glorie, maar kijkt het vooruit naar wat in de achttiende eeuw ging komen.

De herbouw van kasteel Amerongen

Vrijwel direct na haar huwelijk in 1643 met Godard Adriaan van Reede begon Margaretha Turnor aan een lange reeks verbouwingen van het middeleeuwse kasteel Amerongen, dat zij blijkbaar als hopeloos verouderd beschouwde. Toen de Franse soldaten in 1673 het kasteel platbrandden, kreeg zij de kans een nieuw gebouw neer te zetten dat geheel naar haar wens was. Zij en haar man wilden het optrekken in de stijl van het Hollands classicisme, gekenmerkt door sobere, symmetrische gebouwen van baksteen met strenge onderlinge verhoudingen. In het midden van de gevel stak bij de gebouwen in deze stijl een gedeelte vooruit dat op een Grieks-Romeinse tempel leek (het risaliet). Het ‘dak’ van de tempel werd het fronton genoemd. Voorts hadden de gebouwen aan de gevel pilasters (zuilen in reliëf) en bevatten zij kruisramen.⁸⁶

Het Hollands classicisme was in de eerste helft van de zeventiende eeuw ontwikkeld door Jacob van Campen. Deze beroemde architect wordt nogal eens gekenschetst als vertegenwoordiger van een typisch burgerlijke cultuur,⁸⁷ begrijpelijk gezien zijn meesterwerk, het stadhuis van Amsterdam maar hij kreeg ook belangrijke opdrachten uit adellijke kring. Met name de Nassaus waren in dat opzicht belangrijk: Van Campens eerste grote bouwwerk was in 1633 het Mauritshuis in Den Haag, in opdracht van Johan Maurits van Nassau-Siegen. Later renoveerde hij voor Frederik Hendrik de paleizen Noordeinde, Honselaarsdijk en Buren. Voor de Van Reedes bouwde hij de koepelkerk in Renswoude.

Godard Adriaan besloot in 1674 de herbouw van kasteel Amerongen te gebruiken voor zijn politieke doeleinden: hij probeerde invloedrijke personen te vleien door hun architectonische smaak te imiteren. De belangrijkste persoon was de genoemde Johan Maurits van Nassau-Siegen, de voornaamste legeraanvoerder van de Republiek en een vertrouweling van stadhouder Willem III. Godard Adriaan vroeg Johan Maurits of deze hem wilde helpen bij het ontwerpen van het nieuwe kasteel, wetende dat architectuur diens grote liefhebberij was.⁸⁸ Er gingen diverse schetsjes heen en weer tussen de heren, met als weinig verrassend resultaat dat het beoogde interieur van kasteel Amerongen bijna een exacte navolging was van het Mauritshuis.

Het ontwerp voor de buitenkant leek daarentegen op dat van kasteel Renswoude.⁸⁹ Dat zal geen toeval zijn geweest. Dat kasteel was namelijk eigendom van Johan van Reede, de politieke leermeester van Godard Adriaan. Het was in 1652 gebouwd in de Hollands classicistische stijl, maar combineerde deze met traditionele ‘kasteelachtige’ elementen, zoals een gracht, ophaalbrug, voorburcht en torens. Als lid van de Utrechtse ridderschap was ook Godard Adriaan verplicht een huis te bezitten met deze kenmerken. Dat was namelijk een vereiste voor toelating tot dit college.⁹⁰ Helaas voor Godard Adriaan bleek zijn ontwerp niet uitvoerbaar. Na het ruimen van het puin van het middeleeuwse kasteel bleek dat de oude fundamenten de plaatsing van hoektorens niet toelieten.

Margaretha had andere plannen. Het ontwerp van haar man hield in dat het nieuwe kasteel al bij oplevering ouderwets zou zijn: het voorbeeld Renswoude was al meer dan twintig jaar oud en het Mauritshuis zelfs veertig. Zij was geporteerd van de ‘strakke stijl’, een doorontwikkeling van het Hollands classicisme waarbij deze tot in het extreme werd versoberd. Hierin werd geen enkele gevelversiering meer toegepast, de schoonheid werd uitsluitend door de strakke geometrie bepaald. De belangrijkste architecten van deze ‘strakke stijl’ waren Adriaan Dortsman en Steven Vennekool, die vooral grachtenhuizen voor de rijkste regenten van Amsterdam ontwierpen. Op de vlucht voor de Franse troepen had Margaretha Turnor in 1672 enige tijd in Amsterdam gewoond. Mogelijk was zij daar gecharmeerd geraakt van de nieuwe trend in huizenbouw.

Margaretha’s wens legde het in eerste instantie af tegen de politieke belangen van Godard Adriaan. Wel had zij waarschijnlijk een bepalende stem in de keuze van de hoofdaannemer voor de bouw van kasteel Amerongen. Dat werd Hendrik Schut uit Amsterdam, die aan tal van projecten van de architect Dortsman had meegewerkt en die daardoor vertrouwd was met diens ‘strakke stijl’.⁹¹ Mogelijk heeft Margaretha haar man tot de keuze voor Schut weten te verleiden doordat hij relatief goedkoop was, een argument dat Godard Adriaan aansprak omdat hij zo min mogelijk geld wilde uitgeven voor de herbouw. Schut was behalve aannemer namelijk ook groothandelaar in hout, waardoor hij het hout voordeliger kon leveren dan anderen. Bovendien was Schut in staat om goede bouwtekeningen te maken, waardoor Godard Adriaan een dure architect kon uitsparen.

Nadat het eerste ontwerp met hoektorens niet haalbaar was gebleken, maakte Schut een tweede ontwerp, dat uiteindelijk ook is uitgevoerd. Dit keer had hij een stoer

en hoog vierkant bakstenen bouwblok voor ogen, dat in zijn ongenaakbaarheid indrukwekkend was. Het geheel is onmiskenbaar in de 'strakke stijl' die Margaretha prefereerde. Het ontwerp voldeed op minimale wijze aan de eisen voor een ridderhofstad. Het heeft een slotgracht en een voorburcht. Bovendien doen enkele stilistische aanpassingen het huis enigszins op een kasteel lijken. Het middenrisaliet aan de voorkant en het dak herinneren vaag aan het oude poortgebouw, terwijl vier hoge schoorstenen de illusie van hoektorens wekken.⁹²

Het interieur bleef in het tweede ontwerp geïnspireerd op de plattegrond van het Mauritshuis, met een enigszins chaotische indeling, zonder veel logische ordening. Daaraan was echter een opzienbarende verbetering toegevoegd, namelijk een vier meter brede dwarsgang tussen het trappenhuis en de grote zaal, die de beide zijgevels met elkaar verbond. Deze dwarsgang diende vooral om het midden van het kasteel van direct daglicht te voorzien. Bovendien kon deze worden gebruikt als voorruimte van de grote zaal.

In 1676 vertrok Godard Adriaan weer voor langere tijd op een diplomatieke missie naar Duitsland. Na zijn vertrek heeft Margaretha twee extra ontwerpen voor het interieur laten maken. Deze ontwerpen zijn volledig anders dan de voorgaande. Niet een kruip-door-sluip-door van een duister centraal trappenhuis, maar een overzichtelijke aaneenschakeling van enkele grote ruimten. De identiteit van de ontwerper is onduidelijk, maar uit zijn tekeningen blijkt dat hij een vakman was. Zijn ideeën voor Amerongen lijken nog het meest op een ontwerp dat Dortsman heeft gemaakt voor een kasteel in Zweden. Margaretha heeft de ontwerpen aan Godard Adriaan gestuurd, maar hij heeft ze beiden afgekeurd. Zodoende is het uiteindelijke grondplan gelijkvormig geworden aan dat van het Mauritshuis.⁹³

Maar Schuts ontwerp van het gebouw was slechts een algemene schets. Gedetailleerde bouwtekeningen zijn waarschijnlijk nooit vervaardigd. De beslissingen over details werden gedurende de voortgang van de bouw door Margaretha Turnor genomen, in overleg met Schut. Pro forma werden dezen ook schriftelijk voorgelegd aan Godard Adriaan, maar hij wees ze nooit af. Bij meer technische voorstellen klaagde hij dat ze gesteld waren in (voor hem) onbegrijpelijk Nederlands.⁹⁴

Het interieur van Amerongen

Als een bezoeker van kasteel Amerongen de bovengalerij betreedt, ziet deze een imposante rij levensgrote portretten van leden uit de geslachten Van Reede en Bentinck. De rij begint met de ouders van Goert van Reede en eindigt met Godard van Aldenburg Bentinck en zijn echtgenote A.W.L.A. (Louise) van Bylandt (1861-1916). De serie portretten in Amerongen is bijzonder door het formaat, want alle personen zijn 'ten voeten uit' afgebeeld, dat wil zeggen: van hoofd tot voeten. Dat alle portretten dezelfde grootte hebben geeft de bedoeling aan om ze in serie op te hangen, en zo een verpletterende indruk op bezoekers te maken. Bovendien is de reeks bijzonder omdat deze geleidelijk is opgebouwd gedurende een periode van meer dan drie eeuwen en omdat ze compleet is, inclusief de vrouwen, die elders nog wel eens ontbreken.⁹⁵

De portrettenreeks op Amerongen is gestart ten tijde van Margaretha Turnor. Toen zij met Godard Adriaan van Reede trouwde, bracht zij een serie portretten mee van de familie Wijts.⁹⁶ Van het voorgeslacht van de Van Reedes bestonden op dat moment slechts enkele kleine afbeeldingen. Het gemis aan portretten deed afbreuk aan de glorie van de familie, zodat Margaretha en Godard Adriaan tussen 1659 en 1661 hun eigen portretten lieten schilderen door Jurriaen Ovens.⁹⁷ Deze was een vooraanstaand portrettist, die een groot deel van de Nederlandse elite tot zijn klanten rekende, evenals diverse buitenlandse vorsten. Hij heeft Godard Adriaan imposant afgebeeld als een ridder in een zwart harnas, hoewel deze geen militair was. Op de achtergrond ziet men het middeleeuwse kasteel Amerongen. Ovens maakte op deze wijze duidelijk dat Godard Adriaan tot een oud riddermatig geslacht behoorde. Op een tafel ligt een brief die verwijst naar Godard Adriaans eervolle diplomatieke missies.⁹⁸ Het portret van Margaretha is daarentegen van sobere eenvoud: men ziet haar zonder veel opsmuk in een zwarte japon voor een gordijn staan. De verguld zilveren zoom van haar jurk verraaft echter dat zij een rijke vrouw was. Bovendien draagt Margaretha op haar borst een diamanten broche.⁹⁹ Enige tijd later hebben Margaretha en haar man ook portretten laten maken van Godard Adriaans voorouders.¹⁰⁰

Buiten de 'monumentale route' tussen de ingang en de grote zaal was kasteel Amerongen aanvankelijk spaarzaam en sober ingericht. Latere bewoners hebben gaandeweg steeds meer toegevoegd, zodat het kasteel heden ten dage een rijke collectie meubelen, schilderijen, textiel en huisraad bevat. Belangrijke stukken zijn de marqueterie kabinetten van de beroemde meubelmaker Jan van Meekeren (1700)

en de muziekinstrumenten – onder andere het klavecimbel van Jacob Kirkman (1766) en een kabinetorgel van de firma Bätz. Ook is veel stoffering bewaard gebleven, in de vorm van gordijnen, tapijten en bekleding van het meubilair.¹⁰¹ Conservering en restauratie van de stoffering gebeurt tegenwoordig voor een groot gedeelte door vrijwilligers.

De tuinen van Turnor

Zoals Margaretha Turnor haar huis in Hollandse stijl liet bouwen, waren ook haar tuinen in de typische Hollandse Renaissancestijl aangelegd. Die kenmerkte zich door grote nadruk op nutsvoorziening. Rondom het kasteel stonden een eikenplantage, hakhoutbossen en boomgaarden. Verder waren er veel moestuinen in vierkante perken, die omgeven werden door beukenheggen. De aanleg was wel geometrisch, maar er ontbrak een samenhang met de architectuur van het huis. Ook werd geen rekening gehouden met zichtlijnen vanuit het huis. Naar het huis toe liep een oprijlaan die aan weerszijden met drie rijen iepen was beplant. Het verloop van de paden, de indeling van het terrein en de ligging van de bruggen is tegenwoordig voor een groot deel nog net zo als op een oude kaart uit 1683.¹⁰²

Bijzonder is dat het hele kasteelcomplex, inclusief de tuinen, is gelegen in een omdijkte polder in de uiterwaarden van de Nederrijn. Zowel aan de binnenzijde als de buitenzijde van de tuinen liggen grachten, hetgeen bij Nederlandse kastelen niet veel voorkomt. De dijk rondom het kasteelcomplex kon niet verhinderen dat zich regelmatig overstromingen voordeden.

De verbouwing van kasteel Middachten

Middachten was gedurende het Rampjaar 1672 wel beschadigd, maar niet verwoest. Toch besloten Godard van Reede en zijn vrouw Philippota van Raesfelt tot een grondige verbouwing, waarmee in 1694 werd begonnen. Het oude kasteel paste niet meer bij de gewijzigde omstandigheden van de heer van Ginkel, nadat hij samen met stadhouder Willem III in 1688 naar Engeland en Ierland was gegaan. Willem kwam terug als koning, en eiste vanaf dat moment dat zijn paleizen een vorstelijke uitstraling

hadden. Zijn naaste vertrouwelingen konden niet achter blijven en namen ook geen genoegen meer met een huis dat eruit zag als een woning van een rijke burgerman.¹⁰³ Voor inspiratie keken zij in toenemende mate naar de paleizen van Lodewijk XIV in Versailles.

Ook Ginkel beseftte dat hij niet langer in een middeleeuws kasteel kon leven, vooral niet omdat koning-stadhouder Willem III regelmatig Middachten bezocht als hij op de Veluwe kwam jagen. Maar net als zijn vader was Ginkel een conservatieve man. Bovendien moest hij rekening houden met zijn dominante moeder. Het gevolg liet zich raden: volgens de plannen moest het nieuwe Middachten het evenbeeld worden van Amerongen. Ginkel trok als architect Jacob Roman aan, een gevierd man die eerder voor de Nassaus had gewerkt en die een aanhanger was van de ‘strakke stijl’ in het Hollandse classicisme. De aannemer was hoogstwaarschijnlijk dezelfde man die twintig jaar eerder samen met Margaretha Turnor kasteel Amerongen had gebouwd, namelijk Hendrik Schut uit Amsterdam.¹⁰⁴ Philippota zal met lede ogen hebben aangezien hoe ‘haar’ Middachten werd gesloopt ten behoeve van een imitatie van Amerongen.

Maar de oorlogen tegen Frankrijk duurden voort en tussen 1695 en 1697 lijkt Ginkel weinig meer op Middachten te zijn geweest. Daardoor kreeg zijn vrouw vrij spel. In het voorjaar van 1695 werd Jacob Roman als architect vervangen door Steven Vennekool, die was geïnspireerd door de laatste architectonische mode in Frankrijk. Bovendien overleed in 1695 aannemer Schut. Dat betekende dat Philippota nu over mensen beschikte met wie zij een andere koers kon varen.

Vrijwel onmiddellijk na Vennekools aantreden kreeg hij opdracht de ingangspartij van Middachten te veranderen. Het middenrisaliet moest twee voet breder worden en er diende meer natuursteen aan de gevel te worden aangebracht. Vervolgens eiste Philippota dat het balkon boven de voordeur werd vervangen door een balustrade in gevelvlak, hoewel de steunen voor het balkon al waren aangebracht.¹⁰⁵ Toen de buitenkant van Middachten bijna klaar was, liet Philippota een grote triomfboog van natuursteen boven de ingang plaatsen.¹⁰⁶ Hierin bevond zich een gepolychromeerd schild met het alliantiewapen van Van Reede en Van Raesfelt, dat werd vastgehouden door twee griffioenen. Daaronder een wapperend lint met de lijfspreuk van Godard van Reede: ‘Malo mori quam foedari’ (Liever de dood dan de schande). Het resultaat van deze wijzigingen was tweërlei: enerzijds maakten zij de ingang van het kasteel tot een gigantische triomfpoort voor de held van Aughrim, terwijl anderzijds de voorzijde van Middachten minder op Amerongen ging lijken.

Verder kon Philippota weinig meer aan het exterieur van het kasteel veranderen, omdat de bouw daarvoor al te ver was gevorderd. Dat lag anders bij het interieur. Dat kreeg geen enkele gelijkenis meer met dat van Amerongen, maar overtrof dat in elk opzicht. Waar in Amerongen elk onderdeel van het trappenhuis een min of meer afzonderlijke ruimte is die de bezoeker een voor een doorloopt, is het trappenhuis in Middachten één monumentale, open ruimte die de hele hoogte vanaf de begane grond tot in de koepel beslaat. Het zicht op de rijk gedecoreerde koepel is geheel vrij voor hen die van de vestibule naar de grote zaal worden geleid.¹⁰⁷ Dit trappenhuis is het hoogtepunt in de architectuur van Middachten. De twee gebogen trappen aan weerszijden zijn tegen de zijwanden van de ovale centrale ruimte geleid. Op hoogtijdagen zijn zij met hun rijk gesneden leuning en voorname decorstukken bij de ontvangst van gasten. De Ierse harp en de slang van St. Patrick die in deze leuning met acanthusmotieven zijn verweven, verwijzen direct naar Ierland. In de koeflijst aan de voet van de stucskoepel staan met gouden letters de namen van de Ierse plaatsen waar de heer van Ginckel zijn overwinningen heeft behaald: Ballymore, Galway, Limerick, Aughrim en Athlone.

Ook de rest van het interieur van Middachten, zowel in het uiterlijk als in de afwerking van wanden en plafonds, getuigt van een meer verfijnde Franse smaak om zo Amerongen in raffinement te overtreffen.¹⁰⁸ Uit de tekeningen in het archief blijkt dat Vennekool tot in de kleinste details dit interieur heeft ontworpen. Vooral in de ornamenten toonde hij zich een virtuoos. De ultieme vernedering van Margaretha Turnor bevond zich evenwel in het onderhuis, waar Philippota een roomse kapel heeft laten inrichten.¹⁰⁹

De inrichting van Middachten

Toen het kasteel klaar was, hebben eerst Philippota en vervolgens haar zoon Reinhard het huis zonder enige calvinistische schaamte luxueus ingericht. De zalen en kamers waren behangen met goudleer, damast en tapijten. Men trof er prachtig meubilair, schilderijen, spiegels, kandelaars en zilverwerk aan.¹¹⁰

Net als Margaretha op Amerongen heeft ook Philippota een serie portretten laten vervaardigen. Op basis van stijlkenmerken wordt aangenomen dat Jan de Baen de vervaardiger was¹¹¹, een bekende portrettist die onder meer Johan de Witt tot zijn klanten rekende. Het belangrijkste portret in de serie is dat van Philippota zelf. Zij liet

zich zittend afbeelden, op dezelfde wijze zoals zij dat bij eerdere portretten ook had gedaan. Philippota kijkt de beschouwer op enigszins uitdagende wijze recht in de ogen. Haar kapsel is volgens de laatste Franse mode, met brede pijpenkrullen opzij en een knot aan de achterkant. Ze draagt een zwart met goud brokaten japon en een kleurige voile shawl. Op de achtergrond ziet men een park.

Ginkel staat afgebeeld in een zwart harnas, terwijl achter hem een veldslag gaande is. Het schilderij vertoont in stijl weinig gelijkenis met het portret van zijn vader Godard Adriaan op Amerongen, maar het lijkt sprekend op de portretten van Philippota's vader en grootvader, die in de galerij van Middachten naast dat van Ginkel hingen.¹¹² Hiermee werd Ginkel symbolisch toegevoegd aan het geslacht Van Raesfelt.

In de serie van Philippota was verder alleen plaats voor haar eigen voorgeslacht. Daarmee gaf Philippota het signaal af dat Middachten háár kasteel was. Een andere impliciete boodschap was dat Philippota's voorouders allemaal tot de oude adel behoorden, en dat zij dus gezien mochten worden. In de portrettencollectie op Amerongen daarentegen schitterde Margaretha's vader George Turnor door afwezigheid.

De tuinen van Middachten

De plannen voor de tuinen van Middachten zijn in 1694 of 1695 gemaakt en de aanleg startte ongeveer gelijktijdig met de bouw van het huis. Dat betekende dat Ginkel er nog zijn stempel op heeft kunnen drukken, met als gevolg dat de tuinen een navolging van de tuinen van Amerongen werden. Zij zijn in de Hollands-classicistische stijl aangelegd, met moestuinen in geometrisch geordende perken. Daarnaast waren er boomgaarden. Net als in Amerongen zijn de voorburch en de slotgracht op symbolische wijze in de nieuwe aanleg geïntegreerd.¹¹³ De naam van de ontwerper van de tuinen is niet bekend, mogelijk was het Jacob Roman die in eerste instantie als architect van het gebouw optrad.

Maar ook in de tuinen heeft Philippota Frans-classicistische elementen toegevoegd. Hierbij lag in navolging van de tuinen van Versailles de nadruk niet langer op het economische nut van de tuin, maar op verfraaiing. Zo is in 1700 een prominente siertuin met een *parterre de broderie* aangelegd, een sierelement gevormd door rijen buxussen die in een patroon waren geplant. Misschien waren hier oorspronkelijk de

monogrammen van Reede en Raesfelt gevormd. Deze *parterre* lag aan de achterkant van het huis, zodat men vanuit de grote zaal er goed zicht op had. De grote siertuin was een voortzetting van de architectuur van het huis: deze buitenruimte noemde men dan ook wel heel typerend de ‘Buytensael’.¹¹⁴ Deze verbinding tussen binnen en buiten past in het concept van de geometrische tuin. Aan het einde van de *parterre* werd in 1703 een *berceau* aangelegd, twee rijen heggen die aan de bovenzijde verbonden waren, waardoor het optische effect van een groene tunnel ontstond.

Aan de voorzijde van het kasteel werd een statige oprijlaan aangelegd met driedubbele rijen bomen. Hierdoor werd de aandacht van naderende bezoekers volledig op het huis geconcentreerd. Tenslotte groef men in 1702 aan de zuid- en oostzijde buitengrachten, met dijken die aan weerszijden waren beplant met beuken- en sparren. De aldus gevormde lanen werden gebruikt als wandelpromenades. Aan de zuidkant werd een zichtlaan gemaakt, die een blik op de IJssel toeliet.¹¹⁵

De aanpassingen van Amerongen en Middachten rond 1900

Na de herbouw veranderde er lange tijd weinig aan beide kastelen. Sommige bewoners namen genoegen met het aanschaffen van ander meubilair, en in andere tijden werden de kastelen slechts sporadisch of helemaal niet bewoond. Het gevolg was wel dat eind negentiende eeuw de kastelen dringend toe waren aan groot onderhoud. Bovendien was een nieuwe tijd aangebroken, en de bewoners wensten de zegeningen daarvan ook in de kastelen terug te zien. Zo werden elektriciteitsvoorzieningen, centrale verwarming en sanitair aangebracht. Middachten kreeg zelfs een lift.

Godard van Aldenburg Bentinck en Louise van Bylandt namen rond 1895 voor de restauratie van Amerongen de beroemde Roermondse architect Pierre Cuypers in de arm. Zijn naam is tegenwoordig vooral verbonden aan zijn ontwerpen voor het Centraal Station van Amsterdam en het Rijksmuseum, maar in zijn tijd was Cuypers vooral bekend vanwege de meer dan honderd katholieke kerken die hij in Nederland heeft gebouwd, allen in de neogotische stijl.¹¹⁶ In Amerongen verlangden de kasteelheer en -vrouwe echter dat hij zich aanpaste aan het bestaande Hollands-classicistische gebouw.¹¹⁷

Cuypers' belangrijkste opdracht in Amerongen was de vernieuwing van de bovengalerij. Deze over twee etages doorlopende rechthoekige ruimte was al sinds

de bouw van het kasteel van Margaretha Turnor het middelpunt van het huis. Hier hing in de negentiende eeuw de serie portretten ‘ten voeten uit’. Desalniettemin was de bovengalerij sober ingericht: deze werd de ‘planke galerij’ genoemd en het koepelgewelf was eenvoudig grijs geschilderd.¹¹⁸ Godard van Aldenburg Bentinck wilde dat deze ruimte voortaan de glorie van zijn geslacht zou uitdrukken.¹¹⁹ De bestaande portretten van de Van Reedes vulde hij aan met die van de families Bentinck en Van Bylandt.

Cuypers liet zich voor de restauratie van de bovengalerij inspireren door de grote zaal die Jacob van Campen had ontworpen voor het toenmalige Stadhuis van Amsterdam.¹²⁰ In de jaren 1903-1904 werden de reeds aanwezige pilasters bekleed met marmeren platen en werd de eenvoudige balustrade vervangen door een blank eiken exemplaar met acanthusornament en een phoenix. In de bogen liet Cuypers draperieën hangen. De houten koepel werd beschilderd met typisch adellijke thema's als jacht, kunst en landbouw. Cuypers voldeed aan de wens van de kasteelbezitters om de bestaande stijl van de bovengalerij te respecteren. Hij slaagde tevens in zijn opdracht om een ruimte te scheppen waar de geschiedenis van het huis samensmolt met het roemrijke verleden van de geslachten Bentinck en Van Reede. De bovengalerij was het hart van het huis geworden in decoratie en iconografie.¹²¹

Ook Middachten is rond 1900 gerenoveerd. Nadat Maria C. van Heeckeren van Wassenaer (1855-1912) en William Bentinck in 1899 de nieuwe bewoners van Middachten waren geworden, spaarden zij kosten nog moeite om het huis geheel naar eigen smaak in te richten. In 1901 voegde de Haagse beeldhouwer Willem Retera – die tot de school van Cuypers behoorde¹²² – decoratieve elementen toe aan het stucwerk in het trappenhuis. Bij de verfraaiing van het interieur was ook de Engelse architect W.S. Weatherly betrokken. Deze had in zijn jonge jaren vaak meegewerkt aan restauraties van oude kerken, waarbij hij de neogotische stijl toepaste.¹²³ Voor de vestibule van Middachten ontwierp hij in 1911 twee gestucte nissen. Hierin werden van elders afkomstige zeventiende-eeuwse beelden geplaatst die respectievelijk ‘de goddelijke wijsheid’ en ‘de matigheid’ voorstellen.¹²⁴

De huidige inrichting van Middachten en Amerongen weerspiegelt de situatie zoals deze in het begin van de twintigste eeuw was. De kastelen geven daarmee een zeldzaam beeld hoe adellijke families in Nederland in die tijd leefden.

De restauratie van de tuinen rond 1900

Maria van Heeckeren en William Bentinck lieten niet alleen het huis, maar ook de tuinen van Middachten restaureren. Hiervan was weliswaar de oorspronkelijke hoofdstructuur bewaard gebleven, maar voor het overige leken zij niet meer op de tuinen uit het begin van de achttiende eeuw. Het is duidelijk wie de leiding had over de restauratie, dankzij een opmerking die William in een brief maakte over zijn vrouw Maria: “*Zij gaat over de tuinen.*”¹²⁵

Maria van Heeckeren wenste dat de tuinen van haar kastelen origineler en verfijnder zouden zijn dan die van de burens. In plaats van de gebruikelijke Duitse of Engelse tuinarchitecten benaderde zij de vermaarde Fransman Edouard André, die in Nederland nog niet zo bekend was. Deze belastte zijn Nederlandse medewerker Hugo Poortman met de opdracht. Poortmans ontwerp beviel zo goed dat de graaf en gravin hem een vaste baan als rentmeester aanboden, met de opdracht om nieuwe tuinen aan te leggen voor de familie kastelen Weldam, Middachten en Gaildorf. Maria wilde André en Poortman het liefst exclusief voor haarzelf laten werken, want anders “... *zullen in een paar jaar tijd alle tuinen langs de Velperweg en in Driebergen er hetzelfde uit zien.*”¹²⁶ Poortman zou desalniettemin een van de meest beroemde tuinarchitecten van Nederland worden, naar wie later straten zijn vernoemd.

In 1901 maakte Poortman een ontwerp voor Middachten, waarbij hij zich liet inspireren door de situatie uit de vroege achttiende eeuw. De tuin werd opnieuw in opeenvolgende vakken verdeeld, van elkaar gescheiden door coulissen van bomen en heesters. Het meest prominente onderdeel vormde de grote *parterre de broderie*, die sterk leek op het historische voorbeeld van Philippota van Raesfelt. In de invulling van de andere vakken was Poortman veel vrijer. Een labyrint, open ruimtes met gazons en decoratieve beplanting, een oranjrietuin, een bloementuin, enkele ornamentale boomgaarden tussen coulissen met diverse loof- en naaldbomen boden de wandelaar in het plan van Poortman een ruime afwisseling op een betrekkelijk bescheiden terrein. Hij plande twee zichten naar buiten toe: één over de zuid-parterre en één over de oostparterre tussen uitsparingen in de singelbeplanting door naar het weidelandschap en de rivier de IJssel.¹²⁷

De tuinaanleg van Poortman was echter kostbaar in onderhoud. Daardoor is deze na de Tweede Wereldoorlog grotendeels vervangen door een aaneenschakeling van

grasparterres. Sinds 1985 hebben de tuinen van Middachten veel van hun oude glorie teruggekregen.

Ook in Amerongen heeft Hugo Poortman na 1901 de tuinen opnieuw ingericht. Hij wist in Amerongen op meesterlijke wijze vormen uit de renaissance en de barok te combineren met de landschapsstijl. Hij ontwierp aan de zuidkant van het huis een grote L-vormige *parterre de broderie*, met buxuspatronen op een ondergrond van rood zand. De *parterre* lag te midden van sierperken en gazons op een open terrein, omzoomd door hoge bomen. Elders in de tuinen verving hij de moestuinen door sierperken, afgewisseld met taxusblokken en gazons. Poortman combineerde in zijn groenaanleg de planten met bassins, muren en trappen.¹²⁸

Net als op Middachten trad na 1940 verval in op Amerongen. Het ontwerp van Poortman werd verlaten. Met hulp van externe financiers en ondersteuning van veel vrijwilligers is inmiddels veel daarvan gereconstrueerd.

Het landschap rondom Middachten en Amerongen

Ook op het landschap rondom de kastelen is de invloed van de bewoners groot geweest. Dat hier zich nu waardevolle natuurgebieden bevinden is een rechtstreeks gevolg van de wijze waarop de kasteelbewoners met het landschap zijn omgegaan. In de adellijke cultuur wordt het belangrijk gevonden dat iedere bezitter aan toekomstige generaties doorgeeft wat hij of zij van de voorouders heeft mogen ontvangen.

Middachten ligt op de overgang van de hooggelegen Veluwe naar de uiterwaarden van de IJssel. Door deze ligging wordt hier een groot aantal biotopen op een relatief klein oppervlak gevonden. De Middachter bossen hebben een voedselrijke ondergrond en zijn daarmee geschikt voor loofbomen. De bossen herbergen een rijke fauna. Zo komen hier het edelhert, damhert, wild zwijn, boomkruis en otter voor; ook zijn er dassenburchten.¹²⁹

Het landgoed beschikt voorts over bijzondere bronbossen, met een type vegetatie dat in Nederland slechts weinig wordt aangetroffen. In het Fasantenbos, Kooibos en Elst zorgt het opborrelende kalkrijke kwelwater van de Veluwe voor een uniek milieu, waarin zeldzame flora voorkomt. Het beheer van de bossen is behalve op het

behoud van de natuurwaarden ook gericht op het bewaren van de cultuurhistorische kenmerken, zoals de karakteristieke lanen, het hakhout en een eendenkooi.¹³⁰

Dat het landschap rond Middachten tegenwoordig een waardevol natuurgebied is, was niet vanzelfsprekend. Elders op de Veluwe viel het bos ten prooi aan illegale houtkap en overbegrazing, waardoor de streek in de achttiende eeuw bijna geheel bestond uit heidevelden en zandverstuivingen. Het Middachter bos, direct ten westen van het kasteel, is echter altijd een bos gebleven, zoals blijkt uit oude kaarten. Het was in de achttiende eeuw een groene enclave geworden, waar vooral beuken groeiden. Elders op hun grondgebied lieten de kasteelbezitters van Middachten rechte lanen met beuken of eiken aanleggen. De eerste laan stamde al uit 1652, toen de familie Van Raesfelt het gedeelte van de heerweg tussen Ellecom en De Steeg liet beplanten met een dubbele rij eiken.¹³¹ Deze laan staat bekend als ‘de Middachter Allee’ en geldt als een nationale bezienswaardigheid.

Na het huwelijk van Philippota van Raesfelt met Godard van Reede van Ginkel in 1666 beschikte het echtpaar over voldoende geld om land op te kopen. Vijftig jaar later waren de bezitters van Middachten eigenaren van een groot aaneengesloten landgoed geworden. Daartoe behoorden bossen die voor 1650 zodanig waren verarmd dat ze alleen nog wat brandhout opleverden, maar die in de tweede helft van de zeventiende eeuw zijn herbeplant met eiken. Het jonge eikenhout was destijds zeer gevraagd voor het maken van windschermen ten behoeve van de opkomende tabaksteelt op de Velwezoom.¹³² Ook na het ineensinken van de tabakscultuur in de negentiende eeuw bleven de eikenbossen van Middachten intact, ditmaal vanwege de toegenomen vraag naar eikenschors, waarmee looizuur werd gemaakt voor de schoenindustrie.

Aan het einde van de achttiende eeuw begonnen de bezitters van Middachten met het beplanten van hoger gelegen zandgronden op de Veluwe met grove dennen. Ook andere kasteelbezitters in Gelderland, Utrecht en Overijssel deden dat. In de negentiende en vroege twintigste eeuw nam de aanplant met dennen een grote vlucht, doordat deze houtsoort zeer gewild was in de mijnbouw. Wie tegenwoordig over de hoge gronden van de Veluwe of de Utrechtse Heuvelrug trekt, zou zich eigenlijk moeten realiseren dat deze natuurgebieden zijn ontstaan als gevolg van herbebossing door adellijke landbezitters.

Naast een economische was er nog een belangrijke reden waarom de bezitters van Middachten bossen aanplantten en beschermden: de jacht. Zolang de adel een monopolie bezat was de schaal waarop werd gejaagd beperkt, waardoor de impact op

de wildstand gering bleef.¹³³ Bovendien waren de nieuwe bossen die de bezitters van Middachten aanlegden goed voor de wildstand. De kasteelbewoners lieten hun bossen bewaken door boswachters, die voorkwamen dat er werd gestroopt. Daarnaast traden zij op tegen illegale houtkap en het weiden van schaapskuddes.

Vanaf 1850 gingen de bossen toeristen uit het westen van Nederland trekken. Rond 1900 waren Ellecom en De Steeg geliefde vakantiebestemmingen geworden voor welgestelde Nederlanders, die verbleven in de diverse pensions die de dorpen rijk waren. Ook tegenwoordig bezoeken jaarlijks veel wandelaars de bossen rond Middachten.

Behalve de economische belangen zijn ecologische en cultuurhistorische waarden bepalende factoren geworden in het beheer van het landschap. Vanaf de jaren 1950 heeft Aurel Graf zu Ortenburg (1927-2001) zijn stempel gedrukt op de bosbouw op Middachten. Vanuit Duitsland introduceerde hij het geïntegreerde bosbeheer. Bij deze bosbouwmethode vindt niet langer kaalslag plaats en vervolgens nieuwe aanplant, maar wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van natuurlijke verjonging. Behalve houtoogst zijn ook landschap, recreatie en ecologie belangrijke doelstellingen van het beheer. Tegenwoordig wordt deze bosbouwmethode vrijwel overal in Nederland toegepast.

Het verhaal van het landschap in Amerongen loopt grotendeels synchroon met dat van Middachten. Ook hier bestaat op korte afstand een grote diversiteit in landschapstypes, variërend van de uiterwaarden van de Nederrijn, via de uitlopers van de Utrechtse heuvelrug, tot het veengebied daarachter. De Amerongse en Elster bossen staan op zogeheten holtpodzolgronden, een bodemtype met een humuslaag waarin organische en minerale elementen weinig vermengd zijn. De vegetatie is niet afhankelijk van het grondwater, dat hier diep zit, maar van hangwater in de humuslaag. Grote delen van het bos bestaan uit gemengde opstanden van lariks, douglas, grove den, berk en beuk. Beukenlanen vormen een netwerk door het gebied. De beuken zijn belangrijk voor andere organismen die in het bos voorkomen, zoals boommarters en sommige broedvogels die erin nestelen. De zeldzame kammetjesstekelzwam groeit er op dood beukenhout. In het Amerongse bos komen relatief veel bedreigde planten en diersoorten voor.¹³⁴

Ook de Amerongse en Elster bossen waren al in de late Middeleeuwen ontstaan van grote bomen. In 1657 groeide er weinig meer dan wat struiken en uitgegroeid hakhout. In 1663 en 1678 kocht Godard Adriaan van Reede het Amerongse bos, en

in 1714 verwierf zijn kleinzoon het Elster bos. De bedoeling van die aankopen was het produceren van jong eikenhout voor windschermen die werden gebruikt in de tabaksteelt. Pas na 1714 nam de aanplant daarvan een grote vlucht. Er werden ook hier rechte ontsluitingswegen aangelegd, die aan beide zijden met beuken werden beplant. Sommige van deze lanen werden als zichtas op het kasteel Amerongen geprojecteerd, waardoor men vanuit een groene tunnel in de verte het kasteel zag liggen.¹³⁵ De herbebossingen in Amerongen waren een van de eersten op de Utrechtse Heuvelrug.

In 1753 ging men voorzichtig enkele heidevelden die verder naar het noorden lagen beplanten met grove dennen. De herbebossing van deze kale gronden werd pas goed ter hand genomen door Anna Elisabeth C. van Tuyll van Serooskerken (1745-1819), in de familiekring Annebetje genoemd. Zij was de echtgenote van Frederik C.R. van Reede (1745-1819), de vijfde graaf van Athlone. Annebetje was een zelfbewuste vrouw die de landgoederen van Amerongen en Middachten mede bestierde en die daarvoor zelfs een soort managementhandboek schreef.¹³⁶ Na 1767 liet zij met grote voortvarendheid de Amerongse berg beplanten met grove dennen. De vereiste kennis deed zij op door het lezen van vakliteratuur over bosbouw.¹³⁷

Annebetje legde de bossen niet alleen aan uit economische redenen. Zij was een bewonderaar van het werk van de Franse schrijver Jean-Jacques Rousseau, waarin deze de heftige gevoelens beschreef die de woeste natuur bij een mens kan oproepen. Een bezoek aan Zwitserland – waar haar nicht, de beroemde schrijfster Belle van Zuylen woonde – versterkte bij Annebetje de wens om ook in Amerongen een romantische natuur te scheppen. Op de top van de Amerongse berg liet zij te midden van de nieuw aangelegde bossen een berghuis in rustieke stijl bouwen, evenals een theehuisje. 's Zomers ging zij hier geregeld naar toe, gezeten in een koets die over de speciaal aangelegde beukenlaan de berg opreed. Op een plek waar de Amerongse berg steil afloopt liet zij rond 1790 een sterrenbos aanleggen, verdeeld door acht assen. Die gaven uitzicht op markante punten in het landschap, zoals de Domtoren, het kasteel Amerongen en de rivier de Rijn met op de achtergrond de kerktoeren van Ingen.¹³⁸ Zowel het berghuis als het sterrenbos zijn behouden gebleven. Tegenwoordig zijn de bossen in Amerongen onderdeel van het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug.

De huis- en familiearchieven

Tot de materiële presentie van Middachten en Amerongen behoren ook de archieven, die teruggaan tot in de Middeleeuwen. Zij zijn van uitzonderlijk historisch en cultureel belang. De archieven bevatten zowel de uitvoerige correspondentie van de families Van Reede en Aldenburg Bentinck, alsmede de zakelijke administratie. De families hebben al vroeg het belang van archiefvorming begrepen. Het archief diende primair voor de bewijsvoering van eigendomsrechten en adellijke privileges, maar documenteerde ook de bijdragen van de diverse generaties aan de samenleving. Zo kreeg de adellijke identiteit haar neerslag. Voor onderzoekers zijn de archieven van de bezitters van Middachten en Amerongen een unieke bron.

Het archief van Huis Amerongen wordt tegenwoordig bewaard in het Utrechts Archief. Het heeft een omvang van maar liefst 100 meter en beslaat de periode 1405 tot 1979.¹³⁹ De meeste aandacht van (kunst)historici is uitgegaan naar de zeer omvangrijke briefwisseling tussen Margaretha Turnor en Godard Adriaan van Reede uit de jaren 1667-1691. Omdat Godard Adriaan meestal niet thuis was, onderhield het echtpaar een intensieve correspondentie, waarin meestal meerdere brieven per week werden geschreven. Godard Adriaan beschikte daartoe over drie klerken. De correspondentie geeft onderzoekers een uniek gedetailleerde inkijk in de bouwgeschiedenis van het kasteel Amerongen, maar ook in de politieke en diplomatieke geschiedenis van de tweede helft van de zeventiende eeuw. Andere delen van het rijke archief van Huis Amerongen zijn nog grotendeels onontgonnen.

De archieven van Middachten bevinden zich tegenwoordig in het Gelders Archief in Arnhem. Zij zijn gesplitst in het archief Familie Bentinck/Aldenburg Bentinck en het landgoedarchief.

Het genoemde familiearchief is in 2016 door Nederland genomineerd voor het Memory of the World Register van UNESCO¹⁴⁰. Daarin zijn culturele erfgoederen opgenomen waarvan het belang de grenzen van tijd en cultuur overstijgt. Dit familiearchief beslaat ongeveer 80 meter, waarvan 30 meter wordt uitgemaakt door de correspondentie van Charlotte Sophie von Aldenburg (1715-1800).¹⁴¹ Zij was getrouwd met Willem Bentinck (1704-1774), heer van Rhoon, een zoon van de eerder genoemde Hans Willem Bentinck. De heer van Rhoon was de voorvader van de familietak Aldenburg Bentinck. Charlotte Sophie was een vrijgevochten vrouw, die in de tweede helft van de achttiende eeuw in heel Europa furore maakte door diverse

schandalen, maar ook door haar uitgebreide correspondentie met de machtigen der aarde. Zij correspondeerde met belangrijke personen als de keizerin in Wenen, de koning van Pruisen, tsarina Catharina de Grote, en generaal de Lafayette tijdens diens Amerikaanse veldtochten. Met Voltaire was zij persoonlijk bevriend. Over het leven van Charlotte Sophie schreef Hella Haasse onder meer het boek *Mevrouw Bentinck of Onverenigbaarheid van karakter*, op basis waarvan ook een televisieserie is gemaakt.¹⁴²

Als cultureel erfgoed zijn het archief Huis Amerongen en het archief Familie Bentinck / Aldenburg Bentinck van onschatbare waarde. Zij bevatten enorme aantallen egodocumenten. De brieven in de archieven geven niet alleen inzicht in de politiek van die tijd, maar ook in de culturele en intellectuele ontwikkelingen, en in het leven van alledag. En dat voor een groot deel van Europa, als gevolg van de internationale oriëntatie van de families Van Reede en Bentinck. Tenslotte bieden de brieven van Margaretha, Philippota, Henriëtte, Charlotte Sophie, Annebetje en diverse anderen de mogelijkheid om de geschiedenis te beschrijven vanuit een vrouwelijk perspectief.

Wat maakt kasteel Amerongen zo bijzonder?

- *Het kasteel Amerongen is 'de bakstenen kolos in het water' genoemd.¹⁴³ Het is een hoog en stoer vierkant bouwblok dat in zijn ongenaakbaarheid indrukwekkend is. De buitenkant is van uiterst sobere, enerzijds subtiele, maar anderzijds gewaagde zakelijke architectuur. Dat komt tot uiting in de licht hellende aanzet van het muurwerk en de beperking van het ornament. De kracht van de architectuur ligt geheel in het ritme van vensters en van het middenrisaliet aan voor- en achtergevel.¹⁴⁴*
- *Het gebouw wordt door drie parallelle schilddaken gedekt die aan de voorzijde door een dwarskap zijn verbonden. Deze constructie is inventief en bijzonder. Door te kiezen voor een verhoogde kap boven de middenbeuk van het huis - in plaats van een fronton - werkt het middenrisaliet van de voorgevel optisch als een zelfstandige poorttoren.¹⁴⁵ Op de hoeken zijn vier machtige schoorstenen geplaatst.*
- *Het ingangsportaal is Amsterdams van stijl. Deze heeft een natuurstenen omlijsting. Aan weerskanten staan pilasters die grotendeels schuil gaan achter twee forse consoles die het balkon ondersteunen. Dit ingangsportaal lijkt erg op ingangspartijen van enkele toen zeer moderne Amsterdamse grachtenhuizen die aan Dortsman worden toegeschreven.¹⁴⁶*
- *De vestibule, het dubbele trappenhuis met doorkijken op de dwarsgang, en de galerij met koepelgewelf zijn onderdeel van de indrukwekkende 'monumentale route' van het kasteel. De vestibule heeft een plafondschildering uit 1685 met daarop het alliantiewapen van Godard Adriaan van Reede en Margaretha Turnor. In de bovengalerij hangt een serie portretten 'ten voeten uit' van bewoners, die bijzonder is door zijn formaat en zijn langdurige compleetheit.¹⁴⁷*
- *Het hoogtepunt van het interieur is de grote achterzaal op de begane grond. Deze is zeldzaam gaaf bewaard gebleven. De zaal toont een samenstel van bijzondere onderdelen die alle apart zijn ontworpen en waaraan veel aandacht is besteed. Het vertrek bevat twee monumentale schouwen en een indrukwekkend stucplafond. Dit alles wordt verlicht door vier hoge ramen op het westen.¹⁴⁸*
- *De huidige bovengalerij, rond 1903 ontworpen door Pierre Cuypers, is het hart van het huis in decoratie en iconografie. Cuypers heeft deze ruimte aangepast met behoud van de bestaande Hollands classicistische structuur.¹⁴⁹*
- *Het kasteel bevat een rijke collectie meubelen, schilderijen, textiel en huisraad die de bewoners in de loop van enkele eeuwen hebben verzameld. De collectie wordt gerekend tot de belangrijkste huisinterieurs van Nederland. Onderscheidend is dat dit interieur tot voor kort daadwerkelijk is gebruikt, en daarvan de sporen draagt. Daardoor wordt het lange verleden van de collectie zichtbaar en tastbaar.¹⁵⁰*
- *De huidige inrichting van Amerongen geeft een beeld hoe een adellijke familie in Nederland woonde in het begin van de twintigste eeuw.*
- *De tuinen van Amerongen zijn ontworpen door de belangrijke tuinarchitect Hugo Poortman. De historische tuinen en het parkbos zijn een geregistreerd groenmonument, bestaande uit monumentale laanbeplantingen, (lei-)fruitbomen, een tot de oorspronkelijke formele aanleg behorende berceau, vorm-gesnoeide buxuspartijen, waterlopen, historische muurkassen, moestuinen en bos- en grasland.¹⁵¹*
- *Het kasteel heeft een dubbele brug, waarvan het bovenste deel was bedoeld voor de hoofdbewoners en voor belangrijke bezoekers, en het onderste deel voor het personeel en voor leveranciers. Amerongen is het enige Nederlandse kasteel dat nog zo'n dubbele stenen brug bezit.¹⁵²*
- *Achter de stallen bevindt zich een duifhuis dat vermoedelijk stamt uit het begin van de achttiende eeuw,¹⁵³ toen de kasteelbezitters in de heerlijkheid Amerongen een monopolie hadden op het bezit van duiven. Het monumentale houten duifhuis dat tegen een gevel is gebouwd is in zijn soort uniek in Nederland.¹⁵⁴*
- *De gebouwen, collectie en tuinen verkeren overwegend in authentieke staat, dankzij het feit dat altijd terughoudend is gerestaureerd.¹⁵⁵*
- *Het kasteel heeft een organisch gegroeide samenhang met het oude dorp Amerongen, zichtbaar in de aansluiting tussen kasteel en dorpsbebouwing, maar ook in de Andrieskerk met haar gravenbank, wapenborden en grafmonumenten van vroegere kasteelbewoners.¹⁵⁶*
- *Ook het landschap rondom kasteel Amerongen heeft een samenhang met de tuinen en het huis. Dit komt het duidelijkst tot uitdrukking in de zichtlanen, het sterrenbos en het berghuis die in de achttiende eeuw zijn aangelegd op de Amerongse berg.*
- *Dit landschap dankt zijn bestaan in hoge mate aan de bewoners van het kasteel. Als natuurgebied wordt het gekenmerkt door een grote diversiteit aan landschapstypen op korte afstand van elkaar en biedt het een grote soortenrijkdom in flora en fauna.*
- *Het huisarchief Amerongen bevat veel egodocumenten, van groot belang voor de bestudering van de adellijke cultuur en de politieke en diplomatieke geschiedenis van West-Europa.¹⁵⁷*

Waarom is kasteel Middachten uitzonderlijk?

- Middachten speelt in de Nederlandse architectuur een sleutelrol in de overgang van een strakke zeventiende-eeuwse classicistische stijl naar een achttiende-eeuwse Lodewijk-stijl.¹⁵⁸
- Middachten is één compact, uniform en geheel bakstenen bouwblok dat uit de slotgracht verrijst. De monumentale gevel is een prachtig voorbeeld van sober classicisme in kubistische eenvoud, waarbij de maten van het bouwvolume en het ritme van de scherp uitgesneden vensteropeningen het gebouw indrukwekkend maken.¹⁵⁹
- Middachten heeft niet alleen aan voor- en achterzijde risalieten, maar ook aan beide zijanten. Deze kruisvorm is zeldzaam voor een Nederlands kasteel.¹⁶⁰
- In plaats van het gebruikelijke fronton is boven de ingangspartij een modieuze, monumentale triomfboog van natuursteen aangebracht.
- De architectuur van het interieur is zorgvuldig doordacht en is in hoge mate in de oorspronkelijke staat bewaard gebleven.¹⁶¹
- Het centrale trappenhuis, bekroond met een lantaarn, is in zijn soort ongeëvenaard in Nederland. Het is als één monumentale, ovale ruimte opgevat die vanaf de begane grond de hele hoogte tot in de koepel beslaat.¹⁶²
- Overal in het kasteel zijn virtuoze ornamenten aangebracht, die zijn afgeleid van Franse decoratieve kunst. Bovendien is er een overtuigende toepassing van plastisch stucwerk als hoofdmotief in het interieur,¹⁶³ waarbij met name de stucdecoratie van de koepel uniek is in Nederland. Als monument voor de oorlogsheld Godard van Reede is dit ensemble zeer bijzonder, vergelijkbaar met Huis ten Bosch en Blenheim Palace, maar dan op kleinere schaal.
- Middachten heeft op het Koninklijk Huis na de grootste privé-collectie van familieportretten in Nederland.¹⁶⁴
- De tuinaanleg was een van de eerste ontwerpen van Hugo Poortman in Nederland. Interessante elementen in de tuin zijn het openluchttheater met coulissen van taxushagen, en de rozenleiding met oude kleurrijke geurende rozen die klimmen langs een fraaie treillage: een latwerk in rococostijl. In de tuinen staan zeldzame boomsoorten zoals de Libanon ceder en de Ginkgo biloba.¹⁶⁵
- Middachten is sinds zijn ontstaan in de Middeleeuwen altijd vererfd, hetzij in mannelijke of in vrouwelijke lijn. Het is in zijn geschiedenis nooit buiten de familie verkocht, hetgeen uniek is voor een Nederlands kasteel.
- Hierdoor is er steeds een sterke continuïteit geweest. Sinds de verbouwing van 1697 zijn het huis en de tuinen telkens voorzichtig gerestaureerd, met respect voor het verleden. Iedere bewoner heeft daar slechts een eigen laagje aan toegevoegd.¹⁶⁶
- De continuïteit met het verleden blijkt ook het feit dat Middachten altijd privébezit is gebleven en nog steeds wordt bewoond. Bovendien is het ook nu nog een landgoed in vol bedrijf, waar bos-, akkerbouw en veeteelt wordt bedreven.¹⁶⁷
- Het huis en de tuinen van Middachten hebben een organisch gegroeide samenhang met de dorpen De Steeg en Ellecom, zoals blijkt in de Nicolaaskerk van Ellecom, met wapenborden, een gravenbank en de grafkelder van de bewoners.¹⁶⁸
- Het landschap rondom Middachten vormt een geheel met de tuinen en het huis. De beukenlanen zijn daarvan een duidelijk voorbeeld, met als hoogtepunt de beroemde Middachter Allee.¹⁶⁹
- Het landschap bij Middachten vormt een uniek natuurgebied, vanwege het feit dat hier een groot aantal biotopen wordt gevonden op een klein grondgebied, en vanwege de grote soortenrijkdom in flora en fauna. Dit natuurgebied dankt ook hier zijn bestaan en voortbestaan aan de bewoners van het kasteel. Vanwege de inspanningen voor zowel de natuur- als de cultuurwaarden heeft het landgoed Middachten in 2020 het Wildlife Estate Label gekregen.¹⁷⁰
- Het archief van Middachten (Familie Bentinck/Aldenburg Bentinck) is voor heel Europa van groot cultureel belang. Het bevat enorme aantallen egodocumenten en briefwisselingen met de machtigen en vooraanstaande cultuurdragers van Europa.¹⁷¹

*Anoniem, Portret van Reinhard van Reede, 1700-1724.
Olieverf op doek, 155,5 x 125,5 cm. Collectie Kasteel Middachten.*

*Herman Abel, Portret van Carel Anton Ferdinand Bentinck, 1850-1874.
Olieverf op doek, 158,5 x 85 cm. Collectie Kasteel Middachten.*

*Toegeschreven aan Jan de Baen, Portret van Godard van Reede, 1675-1699.
Olieverf op doek, 124 x 95 cm. Collectie Kasteel Middachten.*

*Toegeschreven aan Jan de Baen, Portret van Ursula Philippota van Raesfelt, 1675-1699.
Olieverf op doek, 124 x 95 cm. Collectie Kasteel Middachten.*

Leopold Horovitz, Portret van Wilhelm Carl Philipp Otto von Bentinck und Waldeck-Limpurg, 1907. Olieverf op doek, 150 x 95 cm. Collectie Kasteel Middachten.

Leopold Horovitz, Portret van Maria Cornelia barones van Heeckeren van Wassenauer, 1909. Olieverf op doek, 150 x 95 cm. Collectie Kasteel Middachten.

Toegeschreven aan Jean Humbert, Portret van Anna Elisabeth Christine van Tuyll van Serooskerken, 1765-1794. Olieverf op doek, 78,4 x 63,5 cm. Collectie Kasteel Middachten.

James Northcote, Portret van Carel Anton Ferdinand Graf van Aldenburg Bentinck, 1826. Olieverf op doek, 76 x 63,7 cm. Collectie Kasteel Middachten.

Foto van begrafenisstoet Caroline Mechtild Emma Charlotte Christine Louise zu Waldeck und Pyrmont, 1899. *Collectie Kasteel Middachten.*

Dismar Degen, Koning Frederik Willem I van Pruissen en Reinhard van Reede met gezelschap op zwijnenjacht, 1700-1749. *Olieverf op doek, 92 x 170 cm. Collectie Kasteel Middachten.*

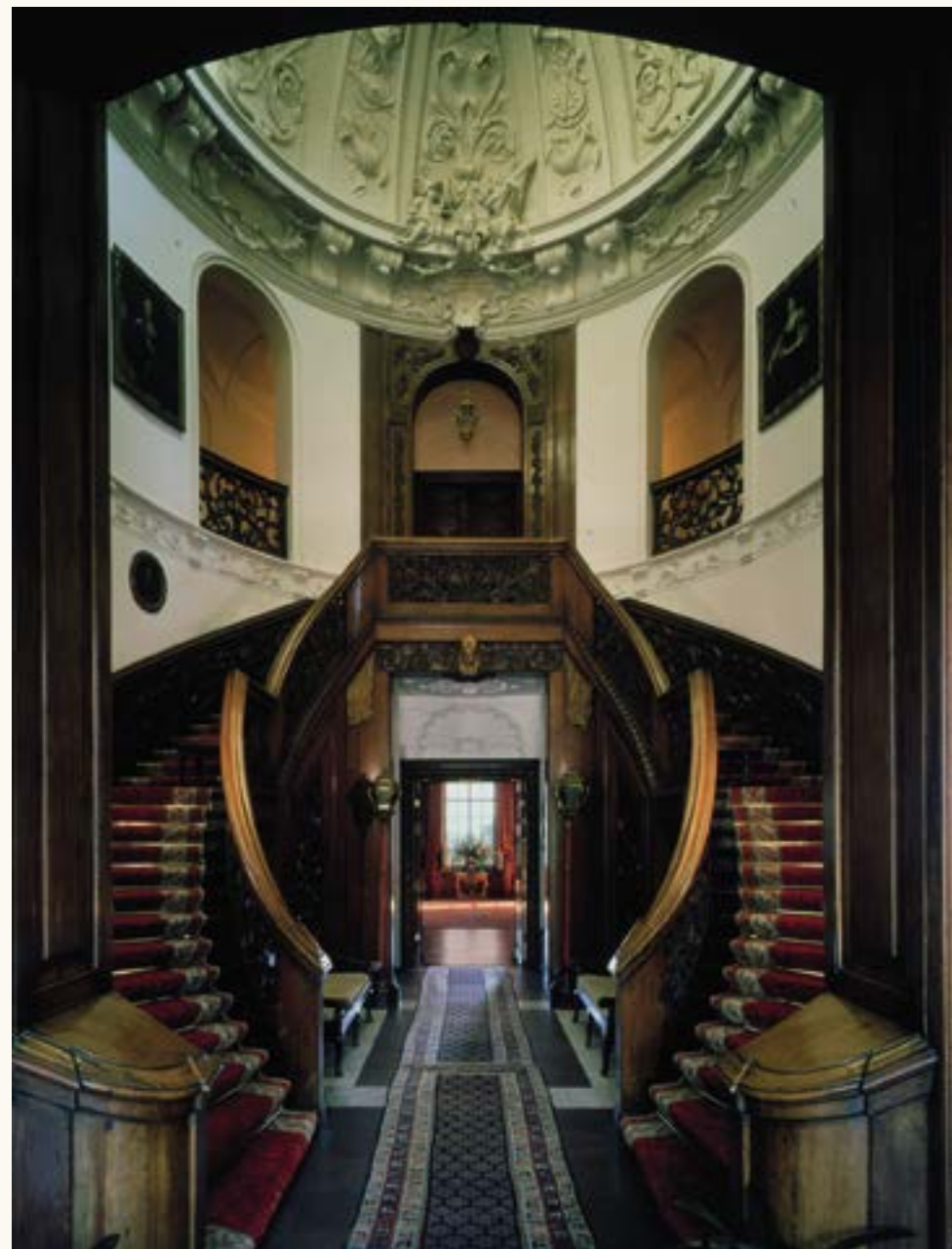

Foto van het trappenhuis van kasteel Middachten, *Collectie Kasteel Middachten.*

TOEGANG VIA MODERNE MEDIA EN KENNISOVERDRACHT

De kastelen Middachten en Amerongen zijn erkend als Nederlandse culturele iconen. In lijn met het beleid van de RCE streven de huidige bezitters van beide kastelen niet alleen naar een duurzaam behoud van de gebouwen en tuinen, maar proberen zij ook het culturele erfgoed beter te delen met de samenleving. Daarbij zijn er accentverschillen tussen Amerongen en Middachten.

Kasteel Amerongen is – nadat de familie het in 1977 heeft overgedragen aan een stichting – een museum geworden. Sindsdien is daar een sterke museale traditie opgebouwd. Met grote regelmaat zijn er thematische tentoonstellingen over het huis en zijn bewoners. Zo zijn er exposities geweest over eetcultuur, de sterke kasteelvrouwen van Amerongen, de adellijke omgang met dieren, en het verblijf van de keizer in het kasteel.

In het buitenland zijn sommige kastelen grote trekpleisters voor het toerisme. Amerongen is dat niet, maar dat is een logische consequentie van het feit dat dit kasteel een zeer kwetsbaar wooninterieur heeft. Hierdoor kunnen bezoekers alleen groepsgewijs en onder begeleiding worden toegelaten. Andere kastelen met authentieke wooninterieurs in binnen- en buitenland hanteren eenzelfde toegangsbeleid. Indien men teveel groepen door het kasteel leidt, krijgen de bezoekers te weinig tijd om het interieur goed te bekijken. Nu al ervaart een deel van hen de drukte als onprettig. De bovengrens is met een bezoekersaantal van ruim 40.000 in 2019 bijna bereikt. Verhoging van dat aantal is in beperkte mate mogelijk, en zal naar verwachting worden bereikt door voort te gaan met het inrichten van thematische exposities.¹⁷²

Op Middachten is het vanwege de kwetsbaarheid van het wooninterieur evenmin haalbaar om grote bezoekersaantallen in het huis te ontvangen. Daar komt nog bij dat Middachten tot op heden wordt bewoond door de eigenaar en zijn familie. Toegang is hier alleen mogelijk via rondleidingen in bepaalde perioden van het jaar. De bossen en tuinen rondom Middachten zijn wel breed toegankelijk. Bovendien worden op het kasteelterrein met regelmaat grote evenementen georganiseerd: een voorbeeld is de bekende jaarlijkse Kerstmarkt. Door al deze activiteiten heeft het landgoed Middachten in 2019 maar liefst 58.000 bezoekers getrokken.¹⁷³

Gelukkig is *fysieke* toegang niet de enige mogelijkheid om het cultureel erfgoed van Amerongen en Middachten te ervaren. De samenleving kan ook deelgenoot worden van het erfgoed door digitale ontsluiting en door kennisoverdracht. Hier ligt een parallel met de Nederlandse archiefinstellingen, die door digitalisering zowel hun collecties op internet breed toegankelijk kunnen maken, als ook in staat zijn om de fysieke documenten beter te conserveren. Evenzo is het voor de kastelen mogelijk om door digitalisering hun erfgoed beter toegankelijk te maken, zonder de collecties te beschadigen. Amerongen wil hier de komende jaren op inzetten. Daarbij denkt men ook aan gebruik van *virtual reality*, dat bij gebruikers zeer realistisch de illusie kan wekken dat zij door het kasteel lopen. Zo kunnen zelfs ziekenhuispatiënten het kasteel ‘bezoeken’ en elke uitleg krijgen die zij willen, op elk moment van de dag en overal ter wereld.¹⁷⁴ Ook Middachten zal de omvangrijke boeken-, foto-, grafiek- en archiefcollecties digitaliseren en ontsluiten, en zal een nieuwe en meer uitgebreide website vervaardigen.¹⁷⁵

Voorts zullen Middachten en Amerongen zich de komende jaren inspannen om de kennis over de kastelen en hun bewoners te vergroten en te verspreiden. Zij organiseren nu al regelmatig lezingen, ze werken mee aan het samenstellen van lespakketten voor basisscholen, en zij faciliteren studenten van universiteiten en hogescholen. Amerongen geeft al jaren een eigen bulletin uit. De publieksvoorlichting van de kastelen zal de komende jaren nog verder worden geïntensiveerd. De publicatie die u nu leest is daarvoor een eerste aanzet.

Amerongen en Middachten willen ook het wetenschappelijk onderzoek naar de geschiedenis van de kastelen en hun bewoners bevorderen, waarvoor zij wel afhankelijk zijn van externe subsidieverstrekkers. Een dergelijk onderzoek zal meer kennis opleveren over de betekenis van beide huizen. Dat is van groot belang, want als deze publicatie iets heeft duidelijk gemaakt is dat kastelen en adellijke cultuur aandacht verdienen in de moderne samenleving. Dat geldt zeker voor de iconische monumenten Middachten en Amerongen. Zij zullen de komende jaren bewijzen dat ze springlevend zijn.

BEZITTERS VAN AMERONGEN		
<i>Jaren als bezitter</i>		<i>Levensjaren</i>
1557-1585	Goert van Reede x Geertruid van Nijenrode	1516-1585 1525-1605
1585-1611	Frederik van Reede x a. Cornelia van Oostrum b. Catharina van Merveld	1550-1611 1565-1600 1555-1625
1611-1641	Godert van Reede x Anna van den Boetzelaer	1593-1641 1584-1650
1641-1691	Godard Adriaan van Reede x Margaretha Turnor	1621-1691 1613-1700
1691-1703	Godard van Reede van Ginkel, 1e graaf van Athlone x Ursula Philippota van Raesfelt	1644-1703 1643-1721
1703-1719	Frederik Christiaan van Reede, 2e graaf van Athlone x Henriëtte gravin van Nassau-Zuylestein	1668-1719 1688-1759
1719-1736	Godard Adriaan van Reede, 3e graaf van Athlone	1716-1736
1736-1747	Frederik Willem van Reede, 4e graaf van Athlone x Louisa Isabella Hermelina baronesse van Wassenauer van Duyvenvoorde	1717-1747 1719-1756

1747-1808	Frederik Christiaan Reinhard van Reede, 5e graaf van Athlone x Anna Elisabeth Christina baronesse van Tuyll van Serooskerken	1743-1808 1745-1819
1808-1823	Reinhard Diederik Jacob van Reede, 7e graaf van Athlone x Henriëtte Dorothea Maria Hope	1773-1823 1790-1830
1823-1843	George Godard Henry van Reede, 8e graaf van Athlone	1820-1843
1843-1844	Willem Gustaaf Frederik van Reede, 9e graaf van Athlone x Wendela Eleonora Boreel van Hoogelanden	1780-1844 1792-1868
1844-1852	Maria Wilhelmina gravin van Reede Christina Reynira gravin van Reede	1769-1852 1778-1847
1852-1879	Elisabeth Mary gravin van Reede x Frederick William Child Villiers	1821-1897 1815-1871
1879-1940	Godard John George Charles graaf van Aldenburg Bentinck x Augustine Wilhelmine Louise Adrienne gravin van Bylandt	1857-1940 1861-1916
1940-1977	Families Van Aldenburg Bentinck, Von Ilseman en De Brauwere	
1977-1982	Stichting Utrechtse Kastelen	
1982-	Stichting Kasteel Amerongen	

BEZITTERS VAN MIDDACHTEN		
<i>Jaren als bezitter</i>		<i>Levensjaren</i>
1578-1625	Anna van Middachten	1545-1625
1625-1650	Reinier van Raesfelt x a. Elisabeth van Romunde b. Catharina Maria de Wael van Moersbergen c. Margaretha van Leefdael	c. 1590-1650 c. 1590-1635 c. 1615-1644 c. 1620-1669
1650-1654	Wilhelm van Raesfelt	1640-1654
1654-1666	Ursula Philippota van Raesfelt	1643-1721
1666-1703	Godard van Reede van Ginkel, 1e graaf van Athlone x Ursula Philippota van Raesfelt	1644-1703 1643-1721
1703-1722	Godard Adriaan baron van Reede van Herreveld x Maria gravin van Nassau-Zuylestein	1674-1730 1687-1765
1722-1747	Reinhard baron van Reede	1678-1747
1747-1747	Frederik Willem van Reede, 4e graaf van Athlone x Louisa Isabella Hermelina baronesse van Wassenaer van Duyvenvoorde	1717-1747 1719-1756
1747-1808	Frederik Christiaan Reinhard van Reede, 5e graaf van Athlone x Anna Elisabeth Christina baronesse van Tuyll van Serooskerken	1743-1808 1745-1819

1808-1810	Frederik Willem van Reede, 6e graaf van Athlone x a. Cornelia Adriana Munter b. Maria Eden	1766-1810 1770-1828 1770-1851
1810-1844	Willem Gustaaf Frederik van Reede, 8e graaf van Athlone x Wendela Eleonora Boreel van Hoogelanden	1780-1844 1792-1868
1844-1855	Familie Aldenburg Bentinck	
1855-1864	Charles Anthony Ferdinand Graf von Aldenburg Bentinck x Carolina Mechtild Emma Charlotte Christina Louise Gräfin von Waldeck und Pyrmont	1792-1864 1826-1899
1864-1874	Henry Charles Adolphus Frederick William Graf von Aldenburg Bentinck x Henrietta Eliza Cathcart McKerrell	1846-1903 1848-1934
1874-1912	Wilhelm Karl Philipp Otto Reichsgraf von Bentinck und Waldeck- Limpurg, Graf von Aldenburg x Maria Cornelia baronesse van Heeckeren van Wassenaer	1848-1912 1855-1912
1912-1958	William Frederick Charles Henry graaf Aldenburg Bentinck x Adrienne Vegelin van Claerbergen	1880-1958 1891-1983
1958-2001	Isabelle Adrienne gravin Aldenburg Bentinck x Aurel Ladislaus Franz Heinrich Ernst Graf zu Ortenburg	1925-2013 1927-2001
2001-	Franz Wilhelm Friedrich Ladislaus Graf zu Ortenburg x Gustava-Adrienne Annemarie Katharina Elisabeth Gräfin Grote	

Noten	14	Renger de Bruin, <i>Wij en onze opvolgers zullen iedereen recht doen. Het Utrechtse provinciebestuur in historisch perspectief</i> (Utrecht, 2003) 52-58	
1	Conrad Gietman, 'Adel tijdens Opstand en Republiek. Oude en Nieuwe Perspectieven,' <i>Virtus: Journal of Nobility Studies</i> 19 (2012) 50-62;	15	https://www.geni.com/projects/Plakkaat-van-Verlatinghe-1581/13516
	Vincent C. Sleebe, "Tussen regeringsmacht en dorpscultuur" in: C.O.A. Schimmelpenninck van der Oije, e.a. (red.), <i>Adel en ridderschap in Gelderland. Tien eeuwen geschiedenis</i> (Zwolle, 2013) 271-298.	16	https://www.nationaalarchief.nl/beleven/onderwijs/bronnenbox/plakkaat-van-verlatinge-1581 ; https://www.amnesty.nl/encyclopedie/plakkaat-van-verlatinghe-en-de-mensenrechten?gclid=EAIaIQobChMIgpo_26OH7QIVkud3Ch0hGwOdEAMYASAAEgIFEvD_BwE
2	https://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/2019/05/21/miljoenensubsidie-voor-iconische-nederlandse-monumenten	17	De Bruin, <i>Wij en onze opvolgers</i> , 68
3	https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2019/05/21/miljoenensubsidie-voor-iconische-nederlandse-monumenten ; https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/12/16/regeling-lijnversie-subsidieregeling-tienjarige-ondersteuning-iconische-rijksmonumenten	18	Renger de Bruin, 'Van Reede en de Vrede,' <i>Kasteel Amerongen Bulletin</i> 41 (1998) 10-12; De Bruin, <i>Wij en onze opvolgers</i> , 70-73.
4	Ronald van Immerseel, "Het middeleeuwse huis Middachten" in: T.J. Hoekstra e.a. (red.), <i>Middachten. Huis en heerlijkheid</i> (Utrecht, 2002) 9.	19	Luc Panhuysen, <i>Rampjaar 1672. Hoe de Republiek aan de ondergang ontsnapte</i> (Amsterdam-Antwerpen, 2009) 56-61.
5	A.W.J. Mulder, <i>Het kasteel Amerongen en zijn bewoners</i> (Maastricht, 1949) 12.	20	Panhuysen, <i>Rampjaar 1672</i> , 305-306.
6	Roland Blijdenstijn, <i>Tastbare tijd 2.0: Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht</i> (Amsterdam, 2017) 61.	21	P.C. Wilders, <i>Dienstbaarheid uit eigenbaat. Regenten in het makelaarsstelsel van stadhouder Willem III tijdens het Utrechts regeringsreglement, 1674-1702</i> (Dissertatie Universiteit van Amsterdam, 2010) 105.
7	K. Vernooy, 'Verwevenheid van godsdienst en politiek,' <i>Maandblad Oud-Utrecht</i> 65 (1992) 11-13.	22	Wilders, <i>Dienstbaarheid uit eigenbaat</i> , 91
8	Jos de Weerd, 'Adellijke beschermers van een christelijke gemeenschap. Veluwse edelen tussen machtswerking en religieuze verandering in de zestiende eeuw,' <i>Virtus: Journal of Nobility Studies</i> 23 (2016) 51.	23	Conrad Gietman, <i>Republiek van Adel. Eer in de Oost-Nederlandse adelscultuur (1555-1702)</i> (Utrecht, 2010) 251-252.
9	Ad van Loon, <i>Middachten in vogelvlucht. Een canon</i> (Dieren, 2015) 68.	24	H. Wassenaar, 'Stadhouder Willem III als opperjagermeester van de Veluwe. Een vriend van de adel?' <i>Virtus: Journal of Nobility Studies</i> 3-1 (1995) 24.
10	L.P. van Putten, <i>Amerongen, een 'aenzienlijk vlek.' Geschiedenis van kasteel en dorp in 40 vensters</i> (Utrecht, 2013) 115.	25	Wassenaar, 'Stadhouder Willem III als opperjagermeester', 17-20.
11	Van Putten, <i>Amerongen</i> , 97.	26	Wassenaar, 'Stadhouder Willem III als opperjagermeester', 24.
12	https://mijngelderland.nl/inhoud/canons/rheden/sociale-woningbouw	27	Wassenaar, 'Stadhouder Willem III als opperjagermeester', 11.
13	L.C.J.J. Bogaers, 'Religieuze stromingen,' in: C. Dekker e.a. (red.), <i>Geschiedenis van de provincie Utrecht II</i> (Urecht, 1997) 105; P.J. Blok en P.C. Molhuysen, <i>Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek</i> (NNBW), deel 3 (Leiden, 1914) 1042-1043.	28	Panhuysen, <i>Rampjaar 1672</i> , 445.
		29	Blok en Molhuysen, <i>Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek</i> , NNBW 3. 1023.
		30	Mulder, <i>Het kasteel Amerongen en zijn bewoners</i> , 121.
		31	W. Troost, 'Een Utrechts edelman in Ierland. Godard van Reede van Ginkel en de Ierse grondschenkingen van Willem III (1690-1700)' <i>Tijdschrift voor Geschiedenis</i> 100-1 (1987) 6-7;
		32	Fred Vogelzang, 'Van Heer van Ginckel tot Graaf van Athlone. De carrière van een Utrechtse militair (1644-1703),' <i>Maandblad Oud-Utrecht</i> 65 (1992) 63;

33 https://en.wikipedia.org/wiki/The_Twelfth
34 https://en.wikipedia.org/wiki/Williamite_War_in_Ireland
35 Panhuysen, *Rampjaar 1672*, 68-69.
36 Panhuysen, *Rampjaar 1672*, 75-76.
37 “Het keizerlijk bezoek aan Middachten.”
“De courant”. Amsterdam; Amsterdam,
1909/08/10 00:00:00, Geraadpleegd op
Delpher op 20-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:003493100:mpeg21:p00001>
38 Mulder, *Het kasteel Amerongen en zijn bewoners*, 130.
39 R.W.A.M. Cleverens, *De Graven van Aldenburg Bentinck en Waldeck-Limpurg (Middelburg, 1983)*, 107
40 Cleverens, *De Graven van Aldenburg Bentinck*, 109.
41 Cleverens, *De Graven van Aldenburg Bentinck*, 113.
42 Cleverens, *De Graven van Aldenburg Bentinck*, 109 , 125;
“Het keizerlijk bezoek aan Middachten.”
“De courant”. Amsterdam; Amsterdam,
1909/08/10 00:00:00, Geraadpleegd op
Delpher op 20-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:003493100:mpeg21:p00001>
43 Mededeling van Franz W.F.L. Graf zu Ortenburg.
44 “Plechtige bijeenkomst der Johanniters.”
“De locomotief”. Semarang, 1907/04/26
00:00:00, p. 6. Geraadpleegd op Delpher
op 20-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB23:001638135:mpeg21:p00006>
45 “Het Duitsche Keizerspaar te Middachten.”
“Bredasche courant”. Breda, 1909/08/09
00:00:00, p. 1. Geraadpleegd op Delpher
op 16-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMSAB04:000335040:mpeg21:p00001>
46 “NEDERLAND. De Keizer te Middachten.”
“Nieuwe Venlosche courant”. Venlo,
1909/08/10 00:00:00, Geraadpleegd op
Delpher op 26-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMGAVL01:000005149:mpeg21:p002>
47 “Het Duitsche Keizer-paar op Middachten.
(Slot.) Aan het station.” “Het nieuws van den dag
voor Nederlandsch-Indië”. Batavia, 1909/09/08
00:00:00, p. 9. Geraadpleegd op

Delpher op 16-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010993992:mpeg21:p009>;
“Het bezoek van den Duitschen Keizer aan
Middachten.” “Provinciale Overijsselsche
en Zwolsche courant”. Zwolle, 1909/08/10
00:00:00, Geraadpleegd op Delpher
op 23-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMHCO01:000078374:mpeg21:p005>
48 “Het keizerlijk bezoek aan Middachten.”
“De courant”. Amsterdam; Amsterdam,
1909/08/10 00:00:00, Geraadpleegd op
Delpher op 20-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:003493100:mpeg21:p00001>
49 *Ibidem*.
50 https://en.wikipedia.org/wiki/Cecilia_Bowes-Lyon,_Countess_of_Strathmore_and_Kinghorne
51 https://en.wikisource.org/wiki/Alumni_Oxonienses:_the_Members_of_the_University_of_Oxford,_1715-1886/Bentinck,_William_Charles_Philip_Otho_Aldenburg;
“De Sumatra post”. Medan, 1909/09/06
00:00:00, Geraadpleegd op Delpher
op 18-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBDDD02:000198835:mpeg21:p001>;
“Het keizerlijk bezoek aan Middachten.”
“De courant”. Amsterdam; Amsterdam,
1909/08/10 00:00:00, Geraadpleegd op
Delpher op 20-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB19:003493100:mpeg21:p00001>
52 “De familie Bentinck.” “Algemeen
Handelsblad”. Amsterdam, 1918/11/15
00:00:00, p. 1. Geraadpleegd op Delpher
op 08-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010653441:mpeg21:p001> ;
“BINNENLAND.” “Provinciale Drentsche
en Asser courant”. Assen, 1886/05/14
00:00:00, Geraadpleegd op Delpher
op 13-08-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMDA03:000100159:mpeg21:p001>;
“Brieven uit Duitschland.” “Deli courant”.
[Medan], 1911/08/18 00:00:00, Geraadpleegd op
Delpher op 06-03-2021, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB15:000099041:mpeg21:p00001>;
“ZEER BEGRIJPELIJK.” “De Tijd : godsdienstig-
staatkundig dagblad”. ‘s-Hertogenbosch,
1918/11/16 00:00:00, p. 10. Geraadpleegd op
Delpher op 06-03-2021, <http://resolver.kb.nl/>

[resolve?urn=ddd:010384247:mpeg21:p010](http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010384247:mpeg21:p010).
53 Paul Janssens, ‘De Europese adel en de
natie’, *Virtus: Journal of Nobility Studies*
24 (2017) 245-246; “Allerlei. Hollandsche
namen in Duitschland.” “Het nieuws van
den dag voor Nederlandsch-Indië”. Batavia,
1912/12/28 00:00:00, p. 13. Geraadpleegd op
Delpher op 20-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010135833:mpeg21:p013>
54 “Nederlandsche officieren in Duitschen
dienst.” “Nieuwe Tilburgsche Courant”. Tilburg,
1915/06/27 00:00:00, p. 2. Geraadpleegd op
Delpher op 16-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010223305:mpeg21:p010>
55 Beatrice de Graaf, ‘Vorstin op vredespad.
Wilhelm II en Wilhelmina en het einde van
de Eerste Wereldoorlog’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 131-4 (2018) 577-604.
56 De Graaf, ‘Vorstin op vredespad’, 586.
57 De Graaf, ‘Vorstin op vredespad’, 601-602.
58 De Graaf, ‘Vorstin op vredespad’, 594.
59 De Graaf, ‘Vorstin op vredespad’, 586.
60 “VEERTIG JAAR GELEDEN Vreemde
dingen gebeurden er te Amerongen
Duitse ex-keizer op kasteel geïnterneerd”.
“Nieuwsblad van het Noorden”. Groningen,
1958/11/15 00:00:00, p. 21. Geraadpleegd op
Delpher op 09-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010677900:mpeg21:p021>;
“De aanvaarding.” “Nieuwe Venlosche courant”.
Venlo, 1918/11/12 00:00:00, Geraadpleegd op
Delpher op 27-11-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMGAVL01:000012367:mpeg21:p001>
61 Joh.C.P. Alberts, “Feestelijke ommegang
: bloemlezing uit het leven van een
20ste eeuw : - Eerste deel”. “Luctor et
Emergo”, 1921. Geraadpleegd op Delpher
op 05-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB02:100004950:00009>;
N. Japikse, *Die Stellung Hollands im Weltkrieg : politisch und wirtschaftlich*
(z.p., 1921). Geraadpleegd op Delpher
op 23-11-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB02:100001533:00007> , 288,
290;
De Graaf, ‘Vorstin op vredespad’, 595.
62 Sigurd von Ilseman, *Wilhelm II in Nederland
1918-1941. Dagboekfragmenten bezorgd door
Jacco Pekelder en Wendy Landewé* (Doorn/
Soesterberg, 2015) 110-111.
63 Ilseman, *Wilhelm II in Nederland*, 94.
64 Ilseman, *Wilhelm II in Nederland*, 68.
[resolve?urn=ddd:010384247:mpeg21:p010](http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010384247:mpeg21:p010).

65 Paul Moeyes, *Het kleine keizersdrama
in Amerongen. Keizer Wilhelm II op kasteel
Amerongen*, November 1918 – Mei 1920
(Amerongen, 2018) 121 noot 136;
“De Financiën van ex-keizer Wilhelm
II.” “Bataviaasch nieuwsblad”. Batavia,
1921/09/10 00:00:00, p. 2. Geraadpleegd op
Delpher op 16-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011039255:mpeg21:p010>
66 “Trouw”. Meppel, 1960/04/05
00:00:00, p. 1. Geraadpleegd op Delpher
op 13-04-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCD00:010819058:mpeg21:p001>
67 Ilseman, *Wilhelm II in Nederland*, 109, 112.
68 Ilseman, *Wilhelm II in Nederland*, 115.
69 Norah Bentinck, *The ex-kaiser in exile*
(Londen, 1921) 15.
70 Ilseman, *Wilhelm II in Nederland*, 60.
71 Ilseman, *Wilhelm II in Nederland*, 58.
72 Coen Schimmelpenninck van der Oije,
Egbert Wolleswinkel, e.a., *Wapenregister van de
Nederlandse adel. Hoge Raad van Adel, 1814-
2014* (Zwolle, 2014) 167-168.
73 De Graaf, ‘Vorstin op vredespad’, 603.
74 Panhuysen, *Rampjaar 1672*, 47.
75 Panhuysen, *Rampjaar 1672*, 435.
76 Panhuysen, *Rampjaar 1672*, 433.
77 Panhuysen, *Rampjaar 1672*, 447-448.
78 De Bruin, *Wij en onze opvolgers*, 70.
79 Philippota’s moeder was Margaretha van
Leefdael, telg uit een oud Brabants geslacht.
80 www.geldersarchief.nl 522 1.01.345:
Magdalene, gravinne tot den Bergh, probeert
de huwelijksvoorwaarden van Godert van Reijde
en Ursula Philippa van Raesvelt, van 31 juli
1666, als leenvrouwe van ‘s Heerenberg, 1667
juli 5. 1 stuk. <https://www.genealogieonline.nl/kwartierstaat-witteveen/I17954.php#bronnen>
81 Troost, ‘Een Utrechts edelman in Ierland’, 3;
Panhuysen, *Rampjaar 1672*, 42.
82 http://resources.huygens.knaw.nl/watermarker/media/huygens/original/BR7093A.pdf?pos_x=10&pos_y=3&use_border=true&all_pages=true&color=20%2C20%2C20&text=%C2%A9+Rudolf+Rasch%2C+transcripties+en+vertalingen%0A%0Ahttp%3A%2F%2Fresources.huygens.knaw.nl%2Fbriefwisselingconstantijnhuygens%2Fbrief%2Fnr%2F7092&font_size=1.5%25
83 Mulder, *Het kasteel Amerongen en zijn bewoners*, 103;
Panhuysen, *Rampjaar 1672*, 42.
84 Aleid van de Bunt, “Nog eens Dirk Adolf

- van Reede” Maandblad Oud-Utrecht 34 (1961) 18; <https://www.genealogieonline.nl/en/kwartierstaat-witteveen/117948.php>
- ⁸⁵ Mulder, *Het kasteel Amerongen en zijn bewoners*, 104.
- ⁸⁶ K.A. Ottenheym, K.A. Huisken en G. Schwartz (red.), *Jacob van Campen. Het klassieke ideaal in de Gouden Eeuw* (Amsterdam, 1995). https://www.expertisecentrum-kunsttheorie.nl/wp-content/uploads/A4_3_Burgerij.pdf
- ⁸⁷ Panhuysen, *Rampjaar 1672*, 406, 431; Ruud Meischke en Koen Ottenheym, ‘De herbouw van het huis Amerongen (1673-1685)’, *Bulletin KNOB* (2011-1) 6.
- ⁸⁹ Meischke en Ottenheym, ‘De herbouw van het huis Amerongen’, 7-8.
- ⁹⁰ Renger de Bruin, ‘Leven als een edelman. Kasteelbezit van Utrechtse burgers en patriciërs 1600-1850’ in: *Jaarboek Oud-Utrecht* (2009) 74.
- ⁹¹ Meischke en Ottenheym, ‘De herbouw van het huis Amerongen’, 5-6, 10.
- ⁹² Meischke en Ottenheym, ‘De herbouw van het huis Amerongen’, 8-10.
- ⁹³ Meischke en Ottenheym, ‘De herbouw van het huis Amerongen’, 10.
- ⁹⁴ Bonica Zijlstra, Koen Ottenheym, Dave Pezarro en Heimerick Tromp, ‘Sulcken hecht werk het is’ *Kasteel Amerongen Bulletin* 10 (1988) 6; Meischke en Ottenheym, ‘De herbouw van het huis Amerongen’, 10.
- ⁹⁵ F.G.L. van Kretschmar, ‘Het mysterie van de portretten ten voeten uit. Op de bovengalerij van Kasteel Amerongen’, *Kasteel Amerongen Bulletin* 30 (1994) 11, 16.
- ⁹⁶ Panhuysen, *Rampjaar 1672*, 47.
- ⁹⁷ André van der Goes, ‘Portret Godard Adriaan van Reede (1621-1691)’, *Kasteel Amerongen Bulletin* 44 (1999) 10.
- ⁹⁸ Wilders, *Dienstbaarheid uit eigenbaat*, 87.
- ⁹⁹ Panhuysen, *Rampjaar 1672*, 49.
- ¹⁰⁰ Van Kretschmar, ‘Het mysterie van de portretten ten voeten uit’, 14.
- ¹⁰¹ *Kasteel Amerongen visiedocument 2020-2030. Historie, missie, visie* (Amerongen, 2020) 6.
- ¹⁰² Carla Oldenburger en Juliet Oldenburger, *De groene geschiedenis van huis Amerongen* (Amsterdam, 2003) 12.
- ¹⁰³ Koen Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten, 1695-1698’ in: Hoekstra e.a. (red.), *Middachten*, 26-27.
- ¹⁰⁴ Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten’, 31-34.
- ¹⁰⁵ Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten’, 29.
- ¹⁰⁶ Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten’, 28-29.
- ¹⁰⁷ Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten’, 39.
- ¹⁰⁸ Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten’, 46.
- ¹⁰⁹ Marloes Tigchelaar en Dorothée Koper-Mosterd, ‘De ontwikkeling van het interieur van Huis Middachten, een verkenning’ in: Hoekstra e.a., *Middachten*, 59
- ¹¹⁰ Aalbers, ‘Reinier van Reede van Ginckel’, 101.
- ¹¹¹ https://rkd.nl/nl/explore/portraits/record?filters%5Bplaats_collectie_verblijfplaats%5D%5B0%5D=De+Steeg+%28Rheden%29&query=middachten&start=3
- ¹¹² Tigchelaar en Koper-Mosterd, ‘De ontwikkeling van het interieur van Huis Middachten’, 49.
- ¹¹³ Dorothée Koper-Mosterd en Heimerick Tromp, ‘De tuinen en het park van Middachten’ in: Hoekstra e.a. (red.), *Middachten*, 90.
- ¹¹⁴ Koper-Mosterd en Tromp, ‘De tuinen en het park van Middachten’, 85, 90-91.
- ¹¹⁵ Koper-Mosterd en Tromp, ‘De tuinen en het park van Middachten’, 87-88.
- ¹¹⁶ Bas Kromhout, ‘Pierre Cuypers, architect met een goddelijke missie’, *Historisch Nieuwsblad* 10 (2000). <https://www.historischnieuwblad.nl/pierre-cuypers/>
- ¹¹⁷ D.F. Slothouwer, ‘Amerongen, de architectuur’ in: A.W.J. Mulder, *Het kasteel Amerongen en zijn bewoners* (Maastricht, 1949) 179.
- ¹¹⁸ A.J.C. van Leeuwen, *De maakbaarheid van het verleden. P.J.H. Cuypers als restauratiearchitect* (Zwolle / Zeist, 1995) 196.
- ¹¹⁹ Van Leeuwen, *De maakbaarheid van het verleden*, 200.
- ¹²⁰ Van Leeuwen, *De maakbaarheid van het verleden*, 198.
- ¹²¹ Van Leeuwen, *De maakbaarheid van het verleden*, 199-200.
- ¹²² https://nl.wikipedia.org/wiki/Willem_Retera
- ¹²³ <http://weldam.nl/chapel>; https://en.wikipedia.org/wiki/George_Gilbert_Scott
- ¹²⁴ Tigchelaar en Koper-Mosterd, ‘De ontwikkeling van het interieur van Huis Middachten’, 62-65.
- ¹²⁵ L.P. van Putten, ‘19e-eeuwse tuinarchitecten op Amerongen’, *Hoetwas* 24-2 (2019) 5.
- ¹²⁶ Van Putten, ‘19-eeuwse tuinarchitecten’, 5.
- ¹²⁷ Tigchelaar en Koper-Mosterd, ‘De ontwikkeling van het interieur van Huis Middachten’, 101-102.
- ¹²⁸ Oldenburger en Oldenburger, *De groene geschiedenis van huis Amerongen*, 33-44.
- ¹²⁹ <https://www.middachten.nl/landgoed/natuur/>
- ¹³⁰ <https://landschapsbeheergelderland.nl/het-is-geen-groot-oer-gebied-en-toch-heeft-het-iets-heel-ongerepts/>
- ¹³¹ Valentijn Paquay, ‘Landgoed Middachten, een terreinexploitatie in het verleden’ in: Hoekstra e.a. (red.), *Middachten*, 123-124.
- ¹³² H.K. Roessing, *Inlandse tabak. Expansie en contractie van een handelsgewas in de 17de en 18de eeuw in Nederland* (Zutphen, 1976) 120.
- ¹³³ E. Pelzers, ‘Het Jachtgerecht in Utrecht, een beknopt historisch-institutioneel overzicht’, *Jaarboek Oud-Utrecht* (1990) 72.
- ¹³⁴ [https://nl.wikipedia.org/wiki/Amerongse_Bos_\(Het_Utrechts_Landschap\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Amerongse_Bos_(Het_Utrechts_Landschap))
- ¹³⁵ Fred Gaasbeek, ‘Boscultuur. De esthetische aspecten van bosbouw op de landgoederen Zuilenstein en Amerongen’, *Jaarboek Oud-Utrecht* (2000) 79.
- ¹³⁶ Coen O.A. Schimmelpenninck van der Oije, ‘Van gewest naar vaderland: adel en ridderschap, 1780-1850’ in: C.O.A. Schimmelpenninck van der Oije e.a. (red.), *Adel en ridderschap in Gelderland. Tien eeuwen geschiedenis* (Zwolle, 2013) 265.
- ¹³⁷ Gaasbeek, ‘Boscultuur’, 84-86.
- ¹³⁸ Gaasbeek, ‘Boscultuur’, 86-87.
- ¹³⁹ Utrechts Archief, archieftoegang 1001 Huis Amerongen.
- ¹⁴⁰ <https://historiek.net/correspondentie-charlotte-sophie-bentinck-voorgedragen-als-werelderfgoed/59348/>
- ¹⁴¹ Gelders Archief, archieftoegang 0613 Familie Bentinck / Aldenburg Bentinck.
- ¹⁴² <http://resources.huysgens.knaw.nl/bwn1780-1830/DVN/lemmata/data/Bentinck,%20Charlotte>
- ¹⁴³ Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten’, 46.
- ¹⁴⁴ Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten’, 21-22.
- ¹⁴⁵ Meischke en Ottenheym, ‘De herbouw van het huis Amerongen’, 9.
- ¹⁴⁶ Meischke en Ottenheym, ‘De herbouw van het huis Amerongen’, 12.
- ¹⁴⁷ Meischke en Ottenheym, ‘De herbouw van het huis Amerongen’, 11;
- Van Kretschmar, ‘Het mysterie van de portretten ten voeten uit’, 11,16.
- ¹⁴⁸ Meischke en Ottenheym, ‘De herbouw van het huis Amerongen’, 13.
- ¹⁴⁹ Van Leeuwen, *De maakbaarheid van het verleden*, 200.
- ¹⁵⁰ *Kasteel Amerongen visiedocument*, 25.
- ¹⁵¹ *Kasteel Amerongen visiedocument*, 7.
- ¹⁵² Slothouwer, ‘Amerongen, de architectuur’, 173.
- ¹⁵³ Catharina L. van Groningen, *De Utrechtse heuvelrug. De Stichtse Lustwarande. Buitens in het groen* (Zwolle, 1999) 88-89.
- ¹⁵⁴ H.N. Karsemeijer en G.A. Overeem, ‘Duifhuizen in Nederland’, *Bulletin KNOB* 84-4 (1985) 228.
- ¹⁵⁵ *Kasteel Amerongen visiedocument*, 4, 6.
- ¹⁵⁶ *Kasteel Amerongen visiedocument*, 4.
- ¹⁵⁷ <https://hetutrechtsarchief.nl/onderzoek/resultaten/archieven?mivast=39&mizig=210&miadt=39&micode=1001&milang=nl&miview=inv2#inv3t1>
- ¹⁵⁸ Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten’, 47.
- ¹⁵⁹ Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten’, 38, 32.
- ¹⁶⁰ Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten’, 39.
- ¹⁶¹ Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten’, 43.
- ¹⁶² Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten’, 47.
- ¹⁶³ Ottenheym, ‘De herbouw van kasteel Middachten’, 47.
- ¹⁶⁴ <https://www.middachten.nl/kasteel/>
- ¹⁶⁵ <https://www.middachten.nl/tuin/geschiedenis-tuin/>
- ¹⁶⁶ *Toekomstvisie kasteel Middachten*, 4.
- ¹⁶⁷ *Toekomstvisie kasteel Middachten*, 4.
- ¹⁶⁸ Van Loon, *Middachten in vogelvlucht*, 64, 68.
- ¹⁶⁹ Koper-Mosterd en Tromp, ‘De tuinen en het park van Middachten’, 96-99.
- ¹⁷⁰ Koen Moons, ‘Het eeuwenoude water in het bronbos van Middachten is terug, maar waar?’ *Trouw* (8 mei 2020).
- ¹⁷¹ Menoucha Ruitenbergh, ‘The Bentinck family archives. Highlights and suggestions for further research’, *Virtus: Journal of Nobility Studies* 25 (2018) 103-113.
- ¹⁷² *Kasteel Amerongen visiedocument*, 22.
- ¹⁷³ *Toekomstvisie kasteel Middachten*, 10
- ¹⁷⁴ *Kasteel Amerongen visiedocument*, 21-22.
- ¹⁷⁵ *Toekomstvisie kasteel Middachten*, 41.

Literatuur

Aalbers, J., ‘Geboorte en geld. Adel in Gelderland, Utrecht en Holland tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw’, in: J. Aalbers en M. Prak (red.), *De bloem der natie. Adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden* (Meppel, 1987) 56-78.

Aalbers, J., ‘Reinier van Reede van Ginckel en Frederik Willem van Reede van Athlone. Kanttekeningen bij de levenssfeer van een adellijke familie, voornamelijk gedurende de jaren 1722-1742’, *Jaarboek Oud-Utrecht* (1982) 91-136.

Aalbers, J., ‘Veluwse riddermatige adel (1675-1740)’ in: *De Eeuwwende 1700, deel 2. Studium Generale Reeks 9103* (Utrecht, 1991).

Ablaing van Giessenburg, W.J. d’, *De ridderschap van Veluwe, of Geschiedenis der Veluwsche jonkers, opgeluisterd door hunne acht stamdeelen, huwelijken, kinderen en wapens* (‘s-Gravenhage, 1859).

Bentinck, Norah, *The ex-kaiser in exile* (Londen, 1921).

Berends, P. en J.H. Hingman, *Inventaris van archieven aanwezig op het huis Amerongen* (‘s-Gravenhage, 1901).

Blijdenstijn, Roland, *Tastbare tijd 2.0: Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht* (Amsterdam, 2017).

Blok, P.J en P.C. Molhuysen, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, deel 3 (Leiden, 1914).

Bogaers, L.C.J.J., ‘Religieuze stromingen’, in: C. Dekker e.a. (red.), *Geschiedenis van de provincie Utrecht II* (Urecht, 1997).

Boorsma, G., ‘Kruistochten, Ridderlijke Duitse Orde en Maartensdijk’, St. Maerten. *Tijdschrift van de historische vereniging Maartensdijk* 42 (2012) 3-6.

Bornewasser, J.A., ‘H. te Velde, Gemeenschapszin en plichtsbesef. Liberalisme en nationalisme in Nederland, 1870-1918’, *BMGN - Low Countries Historical Review*, 110-2 (1995) 300-301.

Broekhoven, Sabine en Chris Kolman, e.a., *Monumenten in Nederland. Gelderland* (Zwolle, 2000).

Bruin, Kees, ‘Duitse connecties. De heroprichting van de Johanniter Orde in Nederland’ *Virtus: Journal of Nobility Studies*, 13 (2006) 132-145.

Bruin, Renger de, ‘Blauw bloed en rode vlekken. Adel en infectieziekten van de late middeleeuwen tot de vroege twintigste eeuw’, *Nederlandse Adelsvereniging Nieuwsbrief* (zomer 2020) 5-8.

Bruin, Renger de, ‘Frederik van Reede van Athlone (1743-1808). Heer van Amerongen, lid van het Britse parlement’ in: H.L.Ph. Leeuwenberg en F. Vogelzang (red.), *Utrechtse biografieën. De Utrechtse Heuvelrug-Zuid* (Utrecht, 2006) 139-144.

Bruin, Renger de, ‘Leven als een edelman. Kasteelbezit van Utrechtse burgers en patriciërs 1600-1850’ in: *Jaarboek Oud-Utrecht* (2009) 67-108.

Bruin, Renger de, ‘Van Reede en de Vrede,’ *Kasteel Amerongen Bulletin* 41 (1998) 5-17.

Bruin, Renger de, *Wij en onze opvolgers zullen iedereen recht doen. Het Utrechtse provinciebestuur in historisch perspectief* (Utrecht, 2003).

Bunt, Aleid van de, ‘De laatste Reede van Amerongen,’ *Maandblad Oud-Utrecht* 39 (1966) 36-40.

Bunt, Aleid van de, ‘Een “huishoudboek” uit het begin van de 19e eeuw’ in: *Maandblad Oud-Utrecht*, 37 (1964) 106-110.

Bunt, Aleid van de, ‘Nog eens Dirk Adolf van Reede,’ *Maandblad Oud-Utrecht* 34 (1961) 16-18.

Cleverens, R.W.A.M., *De Graven van Aldenburg Bentinck en Waldeck-Limpurg* (Middelburg, 1983).

Gaasbeek, Fred, ‘Boscultuur. De esthetische aspecten van bosbouw op de landgoederen Zuilenstein en Amerongen,’ *Jaarboek Oud-Utrecht* (2000) 54-102.

Geraerts, Jaap, *The catholic nobility in Utrecht and Guelders, c. 1580-1702* (Dissertatie University College London, 2018).

Gietman, Conrad, ‘Adel tijdens Opstand en Republiek. Oude en Nieuwe Perspectieven,’ *Virtus: Journal of Nobility Studies* 19 (2012) 49-62.

Gietman, Conrad, *Republiek van Adel. Eer in de Oost-Nederlandse adelscultuur (1555-1702)* (Utrecht, 2010).

Goes, André van der, ‘Portret Godard Adriaan van Reede (1621-1691),’ *Kasteel Amerongen Bulletin* 44 (1999) 8-10.

Goes, André van der, ‘Sooveel eer en gunst. Vorstelijke geschenken van Keurvorst en Keizer,’ *Kasteel Amerongen Bulletin* 26 (1993) 23-45.

Gouwens, Ferry, ‘Johan van Reede van Renswoude. Een Utrechts edelman en zijn politieke netwerk in de Republiek (1634-1682),’ *Virtus: Journal of Nobility Studies* 21 (2014) 37-58.

Graaf, Beatrice de, ‘Vorstin op vredespad. Wilhelm II en Wilhelmina en het einde van de Eerste Wereldoorlog,’ *Tijdschrift voor Geschiedenis* 131-4 (2018) 577-604.

- Groningen, Catharina L. van, *De Utrechtse heuvelrug. De Stichtse Lustwarande. Buitens in het groen* (Zwolle, 1999).
- Haggerty, Sheryllynn en Susanne Seymour, 'Imperial careering and enslavement in the long eighteenth century: the Bentinck family, 1710–1830s,' *Slavery & Abolition*, 39-4 (2018) 642-662.
- Hoekstra, T.J. e.a. (red.), *Middachten, Huis en heerlijkheid* (Utrecht, 2002).
- Ilseman, Sigurd von, *Wilhelm II in Nederland 1918-1941. Dagboekfragmenten bezorgd door Jacco Pekelder en Wendy Landewé* (Doorn/Soesterberg, 2015).
- Janssens, Paul, 'De Europese adel en de natie,' *Virtus: Journal of Nobility Studies* 24 (2017) 244-248.
- Japikse, N., *Die Stellung Hollands im Weltkrieg: politisch und wirtschaftlich* (z.p., 1921). Geraadpleegd op Delpher op 23-11-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB02:100001533:00007>
- Karsemeijer, H.N. en G.A. Overeem, 'Duifhuizen in Nederland,' *Bulletin KNOB* 84-4 (1985) 220-230.
- Koch, Jeroen, *Oranje in revolutie en oorlog. Een Europese geschiedenis, 1772-1890* (Amsterdam, 2018).
- Kolman, Chris en Ben Kooij, e.a., *Monumenten in Nederland. Utrecht* (Zwolle, 1996).
- Kretschmar, F.G.L. van, 'Het mysterie van de portretten ten voeten uit. Op de bovengalerij van Kasteel Amerongen,' *Kasteel Amerongen Bulletin* 30 (1994) 10-17.
- Kromhout, Bas, 'Pierre Cuypers, architect met een goddelijke missie,' *Historisch Nieuwsblad* 10 (2000). <https://www.historischnieuwsblad.nl/pierre-cuypers/>
- Kuiper, Yme, 'Trouw aan de keizer; dagboeken van een vleugeladjutant,' *Virtus: Journal of Nobility Studies* 24 (2017) 236-243.
- Leeuwen, A.J.C. van, *De maakbaarheid van het verleden. P.J.H. Cuypers als restauratiearchitect* (Zwolle-Zeist, 1995).
- Loon, Ad van, *Middachten in vogelvlucht. Een canon* (Dieren, 2015).
- Meischke, Ruud en Koen Ottenheym, 'De herbouw van het huis Amerongen (1673-1685),' *Bulletin KNOB* (2011-1) 3-18.
- Mertens, Olivier, 'Craigner honte. The Bentinck coats of arms and their use as an expression of the cross-border character of the family,' *Virtus: Journal of Nobility Studies* 25 (2018) 144-161.
- Moeyes, Paul, *Het kleine keizersdrama in Amerongen. Keizer Wilhelm II op kasteel Amerongen*, November 1918 – Mei 1920 (Amerongen, 2018).
- Mulder, A.W.J., *Het kasteel Amerongen en zijn bewoners* (Maastricht, 1949).
- Olde meierink, L.H.M. en A.L. Vernooij, *Monumenten Inventarisatie Project: gemeente Amerongen*. (Utrecht, 1992).
- Oldenburger, Carla en Juliet Oldenburger, *De groene geschiedenis van huis Amerongen* (Amsterdam, 2003).
- Olink, Hans, 'Nederlandse adel vocht voor Duitsland tijdens WO I. Vechten voor de Keizer,' *Historisch Nieuwsblad* 7 (2014) 1-7. <https://www.historischnieuwsblad.nl/nederlandse-adel-vocht-voor-duitsland-tijdens-woi/>
- Ottenheym, K.A., K.A. Huisken en G. Schwartz (red.), *Jacob van Campen. Het klassieke ideaal in de Gouden Eeuw* (Amsterdam, 1995).
- Panhuysen, Luc, *Rampjaar 1672. Hoe de Republiek aan de ondergang ontsnapte* (Amsterdam-Antwerpen, 2009).
- Pelzers, E., 'Het Jachtgerecht in Utrecht, een beknopt historisch-institutioneel overzicht,' *Jaarboek Oud-Utrecht* (1990) 58-72.
- Pieren, Tijn, *De baron en de koopman; De betrekkingen tussen de Republiek der Verenigde Nederlanden en Brandenburg-Pruisen in de periode 1672-1688 vanuit een dubbelperspectief*. (MA these Geschiedenis, RU Utrecht, 2010).
- Pierson, M.H.A., 'De Heerlijkheid Amerongen in de 17e en 18e eeuw,' *Kasteel Amerongen Bulletin* 28 (1994) 9-21; 29 (1994) 3-29.
- Putten, L.P. van, '19e-eeuwse tuinarchitecten op Amerongen,' *Hoetwas* 24-2 (2019) 4-7.
- Putten, L.P. van, *Amerongen, een 'aenzienlijck vleck'. Geschiedenis van kasteel en dorp in 40 vensters* (Utrecht, 2013).
- Regt, W.M.C., 'Aldenburg Bentincks stammen af van Willem van Oranje,' *De Nederlandsche Leeuw* 26 (1908) 57-58.
- Rive, G.J., *Schets der staatkundige betrekkingen tussen de Republiek der Vereenigde Nederlanden en het koninkrijk Pruisen tot het huwelijk van prins Willem V (1701-1767)* (Amsterdam, 1873).
- Roessing, H.K., *Inlandse tabak. Expansie en contractie van een handelsgewas in de 17de en 18de eeuw in Nederland* (Zutphen, 1976).
- Ruitenbergh, Menoucha, 'The Bentinck family archives. Highlights and suggestions for further research,' *Virtus: Journal of Nobility Studies* 25 (2018) 103-113.
- Ruys, L.A., *Kort résumé van het kerkelijk conflict tussen de gemeente Ellecom en het huys Middachten* (De Steeg, 1932).
- Schazmann, Paul-Emile, *The Bentincks. The history of a European family* (Londen, 1976).
- Schimmelpenninck van der Oije, C.O.A. e.a. (red.), *Adel en ridderschap in Gelderland. Tien eeuwen geschiedenis* (Zwolle, 2013).
- Schimmelpenninck van der Oije, Coen, en Egbert Wolleswinkel, e.a., *Wapenregister van de Nederlandse adel. Hoge Raad van Adel, 1814-2014* (Zwolle, 2014).
- Schweitzer, Roeland, *Plekken van plezier. 100 jaar Ons Genoegen* (Amerongen, 2019).
- Streng, J., 'De adel in de Republiek,' *Virtus: Journal of Nobility Studies* 10 (2003) 71-101.
- Sulman, Ad, 'Ambtsjonkers op de Veluwe,' *Mothoek* 17-1 (2001) 4-7.
- Troost, W., 'Een Utrechts edelman in Ierland. Godard van Reede van Ginkel en de Ierse grondschenkingen van Willem III (1690-1700)' *Tijdschrift voor Geschiedenis* 100-1 (1987) 3-26.
- Vernooij, K., 'Verwevenheid van godsdienst en politiek,' *Maandblad Oud-Utrecht* 65 (1992) 9-18.
- Verstegen, W., 'Adel en natuurschoon in Nederland, 1928-1973,' *Virtus: Journal of Nobility Studies* (2009) 177-194.
- Vogelzang, Fred, 'Van Heer van Ginckel tot Graaf van Athlone. De carrière van een Utrechtse militair (1644-1703),' *Maandblad Oud-Utrecht* 65 (1992) 60-65.
- Wassenaar, H., 'Stadhouder Willem III als opperjagermeester van de Veluwe. Een vriend van de adel?' *Virtus: Journal of Nobility Studies* 3-1 (1995) 11-24.
- Weerd, Jos de, 'Adellijke beschermers van een christelijke gemeenschap. Veluwse edelen tussen machtswerking en religieuze verandering in de zestiende eeuw,' *Virtus: Journal of Nobility Studies* 23 (2016) 33-56.
- Weinczok, David, 'Castles, from Terror to Tourism,' *History Today* 68 (4 april 2018).
- Wilders, P.C., *Dienstbaarheid uit eigenbaat. Regenten in het makelaarsstelsel van stadhouder Willem III tijdens het Utrechts regeringsreglement, 1674-1702* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam, 2010).
- Windhorst, M., *De modernisering van de buitenplaatsen Middachten en Twickel*. (MA thesis Arts and Culture, Universiteit Leiden, 2015).
- Zijlstra, Bonica en Koen Ottenheym, e.a., 'Sulcken hecht werk het is,' *Kasteel Amerongen Bulletin* 10 (1988) 4-19.

Auteurs:

Renger de Bruin (1956) is senior-onderzoeker bij het Departement Geschiedenis en Kunst-geschiedenis van de Universiteit Utrecht. Hij is gepromoveerd historicus, gespecialiseerd in eliteonderzoek. Tot 2017 was hij 24 jaar lang conservator stadsgeschiedenis bij het Centraal Museum Utrecht en voordien werkzaam bij de Universiteiten van Utrecht, Leiden en Greifswald (D).

Luc Nagtegaal (1955) is gepromoveerd historicus. Hij was als universitair docent en wetenschappelijk onderzoeker werkzaam bij de Universiteit van Utrecht, de Vrije Universiteit, de University of British Columbia (CAN) en het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde.

Vormgeving en opmaak: Johan Wiericx Amsterdam
Druk: EPS, Amsterdam

Uitgave Stichting Kasteel Amerongen en Stichting Kasteel Middachten

© 2022 Stichting Kasteel Amerongen, Amerongen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Stichting Kasteel Amerongen en Stichting Kasteel Middachten.

Voor meer informatie zie www.kasteelamerongen.nl en www.middachten.nl

Fotografie omslagbeeld:
Arie Rebergen (Kasteel Amerongen)
Henri Kleijer (Kasteel Middachten)

Wat gemeenschappelijk is, moet niet worden gescheiden.

Dat geldt zeker voor de kastelen Amerongen en Middachten, die een gedeelde geschiedenis hebben omdat zij gedurende drie eeuwen nauw verbonden waren door de familiebanden. Deze toegankelijk geschreven publicatie belicht het grote historische belang van de kasteelbewoners. Ook schetst deze uitgave de bijzondere culturele waarde van de gebouwen, het interieur, de tuinen en de archieven van Middachten en Amerongen.

De mannen uit de adellijke familie Van Reede waren invloedrijk in de politiek van de Nederlandse Republiek. Als diplomaten en militairen waren zij ook op Europees niveau belangrijk. Na hen kwamen de kastelen in bezit van het verwante geslacht Aldenburg Bentinck, dat sterk internationaal georiënteerd was. De Bentincks stonden in 1918-1920 in het brandpunt van de mondiale belangstelling toen zij onderdak verschaften aan de gevluchte Duitse keizer Wilhelm II.

De prominente rol van de vrouwen blijkt bij de 17de-eeuwse herbouw en inrichting van de kastelen. Op Amerongen bepaalde Margaretha Turnor deze grotendeels en op Middachten gebeurde dat door haar schoondochter Ursula Philippota van Raesfelt. In de achttiende eeuw was kasteelvrouw Annebetje van Tuyll van Serooskerken belangrijk voor de aanplant van Amerongse bossen. Beide kastelen zijn sinds eeuwen omgeven door landschap met een grote natuurwaarde.